

СВІТОВІ ДИСКУСІЇ

УДК 94(438)

Василь Ткаченко

“СВІТОВИЙ УРЯД” І ГЛОБАЛЬНЕ ПОЛІТИЧНЕ ПРОБУДЖЕННЯ

У статті аналізується дискурс навколо проблеми глобального управління через створення наднаціональних інституцій та формування “світового уряду”. Здійснено аналіз основних положень “конспірології” щодо діяльності міжнародних “мозкових центрів” із вивчення глобальних процесів та координації міжнародної діяльності провідних країн світу – Ради з міжнародних відносин, Більдерберзької групи та Тристоронньої комісії. Критично розглянуті основні тези виступів провідного теоретика міжнародних “мозкових центрів” Збігнева Бжезінського – в канадському Монреалі (травень 2010 р.), російському Ярославлі (вересень 2010 р.) та французькій Нормандії (жовтень 2011 р.) – щодо: 1) виклику часу з боку глобального політичного пробудження; 2) принципів глобального співробітництва; і 3) архітектури майбутнього глобального управління. Викладені контраргументи російської сторони щодо планів Заходу із “переформатування цивілізаційної сутності” Росії. Розглянуті варіанти переходу від “однополярного” до “двополярного” чи “багатополярного” світу і перспектив України в сучасному глобалізованому світі. Викладені основні філософські засади щодо “іронії історії”; розглянута проблема меж наукового передбачення.

Ключові слова: глобалізація, “світова змова”, “світовий уряд”, багатополярний світ, поліцентрична міжнародна система, глобальне політичне пробудження, “іронія історії”, соціальний фаталізм.

Проголошення суверенітету й незалежності України відбулося за принципово відмінних обставин, ніж для більшості європейських держав. Націоналізм, що був провідною державотворчою ідеологією в Європі XIX – першої половини XX ст., у повоєнні роки почав здавати свої позиції. В рамках двополярного світу часів холодної війни посилилась тенденція до глобалізації й інтернаціоналізації соціально-економічних та політичних процесів. Радянський Союз у зоні свого впливу став активно впроваджувати “доктрину Брежнєва” щодо “обмеженого суверенітету”, що вилилось, зокрема, у придушення “празької весни”. Захід у своїй зоні впливу теж вибудовував новітні моделі підпорядкування країн “третього світу”. Перед лицем наростання соціальних та національно-визвольних рухів транснаціональні корпорації дедалі інтенсивніше стали культивувати ідею глобального управління через створення відповідних наднаціональних інституцій. У політичному дискурсі все частіше стала підніматися тема “світового уряду”.

Практичне опрацювання інтеграційної стратегії було покладено на “мозкові центри” по вивченню глобальних процесів та координації міжнародної діяльності провідних країн світу. Найбільш відомі серед таких центрів – Рада з міжнародних відносин, Більдерберзька група та Тристороння комісія. Робота цих інституцій відбувалася в режимі підвищеної секретності – доводилося рахуватися із традиційним прагненням народів до суверенітету й незалежності. Відтак над діяльністю “мозкових центрів” витав серпанок тривожної таємничості, що неминуче викликало зворотну реакцію у формі цілого напрямку журналістських розслідувань. З’явився навіть цілий дослідницький напрям – конспірологія – в центр уваги якого виносилася ідея викриття “світової змови” задля створення світового уряду.

Чи не найкраще пафос викривальності цього напрямку передає часто цитований конспірологами уривок із виступу Девіда Рокфеллера, який він нібито виголосив 8 червня

1991 р. на зустрічі Тристоронньої комісії в Гессені (Німеччина): “Ми вдячні The Washington Post, The New York Times, The Magazine та іншим великим видавцям, чії директори відвідували наші зустрічі і поважали свою обіцянку зберегти конфіденційність впродовж майже сорока років. Але тепер світ став складнішим і він готовий іти до світового уряду. *Наднаціональна верховна влада інтелектуальної еліти і банкірів світу, безумовно, краща, ніж національне самовизначення, що практикувалося в минулі століття*” (Курсив наш. – Авт.) [1].

Відтак, проголосивши незалежність у тому ж таки 1991 р., чи могли ми уявити собі, що великі глобальні вітри дмуть уже не в наші паруси, і що наше уявлення про національний суверенітет, успадковане з минулого історичного досвіду, уже багато в чому не відповідає викликам часу. Піднявшись за двадцять років незалежності до рівня усвідомлення того, що “Україна не Росія” – і це було справді революційним зрушенням в свідомості української пострадянської еліти – ми все ще недостатньо просунулися в усвідомленні сучасних глобальних тенденцій, не навчилися у повній мірі класти в основу нашого мислення загальноприйнятий у світі принцип: “мислити глобально, діяти локально”.

Обвинувачі та адвокати глобалізму

Отже, насамперед про тих, хто “мислить глобально”, хто формує та формулює принципи глобалізму – про міжнародні “мозкові центри” та їх високопоставлених спонсорів. А також про тих, хто зосереджений на розвінчанні глобалістів – про конспірологів, роль яких досить неоднозначна, але при тім багато в чому суспільно корисна, оскільки офіційна інформація у ЗМІ про діяльність “мозкових центрів” досить скупа і, за оцінкою професора університету Санта Крус (Каліфорнія) Вільяма Домхофа “як мінімум наполовину точна” [2].

В якійсь мірі конспірологію можна порівняти з американською викривальною течією “розгрібачів сміття” – групою американських письменників, журналістів, кінодокументалістів, публіцистів та соціологів, які акцентували увагу на викритті виразок американського капіталізму, сподіваючись тим самим оздоровити суспільство (Джекоб Ріс, Ептон Сінклер, Джек Лондон, Теодор Драйзер, а згодом – Майкл Мур, Боб Вудворд, Карл Бенстайн та ін.). Конспірологи теж зосереджені на “викритті таємних змов” глобальних фінансово-промислових груп щодо створення “світового уряду” на шкоду національним інтересам тих чи інших держав, ба навіть самих Сполучених Штатів Америки.

Така націленість часто-густо спонукає авторів до сенсаційності і, відповідно, до прямо-таки екзотичних умовиводів. Так, наприклад, праворадикальна американська активістка Філіс Шлафлі у свій час дійшла висновку про те, що Республіканську партію США “таємно контролює група інтелектуалів, переважно представників Більдерберзького клубу, метою яких є підготовка до встановлення всесвітнього комуністичного панування” [3]. Інший приклад, теж не менш екзотичний. Російські конспірологи стверджують, що “в 1976 р. п’ятнадцять представників Радянського Союзу відвідали зустріч, яку проводили в пустелі Аризони, і вважається, що тоді був опрацьований план розвалу комунізму в Радянському Союзі” [4]. Абсурдність подібних тверджень, як на нас, не вимагає спростувань.

Звичайно, було б найпростіше “відмахнутися” від конспірологічних матеріалів в цілому, але це не вирішує проблеми, оскільки не є секретом, що засідання “мозкових центрів” дійсно таки відбуваються за особливими запрошеннями, вони не афішуються, дати їх скликання в пресі не оголошуються, а звіти про самі зустрічі й результати обговорюваних питань (а тим більше про ухвалені рішення), як правило, не публікуються. Все це створює навколо їх діяльності атмосферу підозрілості, яка збуджує уяву, особливо коли це стосується подальшої долі світу, зокрема його переходу в якийсь якісно новий стан. Так, наприклад, в ефірі російського каналу КМ TV (програма “Конференція”, 17.05. 2010) в руслі конспірології прозвучав виступ кандидата історичних наук, доцента МГІМО Ольги Четверикової: “І останні засідання Більдерберзького клубу, про які уже інформація доходить, і, зокрема, яку описав Time... Він писав про те, що весною минулого року відбулася зустріч найбагатших людей світу, це Рокфеллер, Гейтс, Воррен Баффет, Джорж Сорос, Майкл Блумберг – мер

Нью-Йорка, медіа-магнат Тернер, і яку проблему вони обговорювали – проблему перенаселення Землі... Характерно, що перед цією зустріччю Тед Тернер дав інтерв'ю, в якому сказав, що причиною глобального потепління Землі, проблемою клімату, яка сьогодні теж перетворюється в ключову проблему, є надто велика кількість населення. Тому необхідно зменшити чисельність населення на 2/3 і довести її до 2 мільярдів людей. Він сказав: “надто багато матеріалу людського” [5].

В подальшому до проблеми перенаселення Землі й забезпечення інтересів “золотого мільярда” різноманітні ЗМІ поверталися не один раз, що, безумовно, не сприяло утвердженню оптимістичного світобачення серед народів світової периферії, перед якими двері у вході до “золотого мільярда” власне зачинено. Але й ігнорувати тему перенаселення теж не доводиться – вона настирливо стукається в двері науково-дослідницьких центрів. Так, наприклад, відомий у всьому світі дослідник “чорних дірок” і походження Всесвіту професор Кембриджського університету Стівен Хокінг у 2012 р. закликав “поквапитися із дослідженням космосу і можливістю переселення на інші планети”, оскільки, на думку вченого, “Земля ще “винесе” людей не більше як 1000 років” [6]. Запуск у цьому ж році американської дослідницької станції на Марс теж наводить на певні роздуми.

Отже, попри все, конспірологам слід віддати належне – вони нишпорять, проникають за куліси політичної кухні, виносять актуальні проблеми на суд громадськості, а відтак вносять свою частку у пошук істини. І це попри те, що солідні офіційні ЗМІ Заходу послідовно проводять лінію, націлену на те, щоб зобразити викривачів “світової змови” як житейських невдах, маргінальних дослідників і шукачів сенсаційності сумнівного штибу. В такий спосіб відбувається цілеспрямована дискредитація конспірології як дослідницького напрямку в цілому.

Атмосфера настороженості щодо планів світового глобального управління посилюється й тому, що активні учасники зазначених “мозкових центрів” – Ради з міжнародних відносин, Більдерберзької групи та Тристоронньої комісії – уникають прямої відповіді щодо планів створення “світового уряду”. Так, давній член Управлінського комітету Більдерберзького клубу Деніс Хілі заявив: “буде перебільшенням говорити, що ми прагнемо до єдиного світового уряду, однак частка істини в цьому є. Члени Більдерберзького клубу розуміють, що ми не можемо продовжувати воювати один з одним просто так, убивати людей і залишати мільйони бездомних. Тому ми думаємо, що **єдине співтовариство, яке б включало в себе увесь світ, було б непоганою річчю**... Більдерберг це спосіб зібрати разом політиків, промисловців, фінансистів і журналістів. Політика повинна залучати й людей, які не являються професійними політиками. Ми робимо наголос на тому, щоб зібрати разом молодих зростаючих політиків та звести їх з фінансистами і промисловцями, тими, хто може сказати їм декілька мудрих слів. Це збільшує шанси на те, що ми отримаємо розумну глобальну політику” (Курсив наш. – Авт.) [7].

Спроби деяких журналістів розвінчати конспірологів та дезавуювати їхні “теорії змов” часто звучать непереконливо. Наприклад, для написання статті в газеті The Guardian Джон Ронсон взяв інтерв'ю у прес-секретаря Девіда Рокфеллера, де містилося твердження, що “теорії змови” навколо діяльності “мозкових центрів” уже вкрай осатаніли, а справжні “міркування містера Рокфеллера на дану тему полягають в тому, що *увесь цей час мала місце битва між раціональною й ірраціональною думкою. Раціональні люди віддали перевагу глобалізації. ірраціональні – віддали першість націоналізмові*” (Курсив наш. – Авт). У підсумку журналіст дійшов висновку, що навряд чи можна говорити у повній мірі про “управління світом”, бо скоріше мова може йти про “можливість чинити вплив на міжнародні справи”. Ось у цьому, так би мовити “полегшеному варіанті”, функціонери міжнародних “мозкових центрів” й поширюють думку про “м’яке” лобювання глобалізму. Так голова Більдерберзької групи Віконт Етьєн Давіньйон, заперечуючи сам факт існування “світового правлячого класу”, стверджує: “Я просто думаю, що люди, які мають вплив, заінтересовані в тому, щоб говорити з іншими людьми, які так само мають вплив” [8].

Однак, попри всі старання адвокатів глобального управління, рано чи пізно з'являється інформація, яка насторожує. Наприклад, патріарх фінансового капіталу Девід Рокфеллер, який може дозволити собі меншу стриманість, ніж його підлеглі, у мемуарах, що вийшли в світ у 2002 р., розставив крапки над "і". Поставивши за завдання дати відсіч конспірологам, яких Рокфеллер охарактеризував як "політичних екстремістів з обох кінців політичного спектру", він відверто задекларував: "Дехто навіть вважає, що ми є частиною таємної групи змовників, які працюють всупереч інтересам Сполучених Штатів, характеризуючи мою сім'ю і мене як "інтернаціоналістів", що беруть участь у змові з іншими змовниками по всьому світу, щоб побудувати більш інтегровану політичну і економічну структуру – єдиний світ, якщо ви того хочете. **Якщо це звинувачення – то я визнаю свою вину, і пишаюсь цим**" [9].

Останнім часом в полеміці між конспірологами та глобалістами стало помітним зближення поглядів. Можливо, що спад радикалізму деяких конспірологів викликаний все більшим визнанням неминучості глобалізації у світі, а глобалісти, з свого боку, теж стали більш відверто визнавати очевидні реальні кроки в напрямі формування глобальної системи управління. А тут ще й фінансово-економічна криза 2008 р. поставила країни світу в принципово нову ситуацію, де ідея глобального управління вже стала сприйматися як невідворотний крок. Так, наприклад, новопризначений президент Євросоюзу Герман Ван Ромпей відверто проголосив 2009 рік "першим роком глобального управління".

З свого боку конспірологічна література теж стала сприймати діяльність "мозкових центрів" як реально існуючу систему опрацювання і прийняття рішень сильними світу сього задля раціонального, з їх точки зору, управління глобальними процесами. Так, один із провідних критиків "світової змови" Ендрю Маршалл зазначав: "Поняття глобального управління пройшло свій еволюційний шлях аж до наших днів з його ключовими глобальними політичними та економічними дійовими особами та інституціями у напрямі поступової розбудови апарату світового уряду. В сучасному світі глобальне управління є результатом переплетіння взаємопов'язаної мережі міжнародних організацій, аналітичних центрів транснаціональних корпорацій, держав, неурядових організацій, благодійних фондів, військових альянсів, спецслужб, банків та груп інтересів. Глобалізація – це термін, який набув широкого ходження в кінці 80-х років задля визначення глобального поширення транснаціональних корпорацій, і саме цей термін започаткував принципи ідеологічних та інституціональних засад цього процесу. Глобальна соціальна, економічна та політична інтеграція відбувається не з однаковим прискоренням, а, скоріш за все, економічна інтеграція та управління на глобальному рівні є і будуть, як і раніше, випереджати інші сфери людської соціальної взаємодії як в темпах, так і в ступені інтеграції. Загалом, глобальне економічне управління буде задавати темп для наступного соціального і політичного глобального управління" [10].

За ситуації, що склалася, маємо й ми внести деякі корективи в своє мислення з тим, щоб неупереджено й виважено сприймати світ, в якому Україні доводиться утверджувати свій суверенітет і незалежність. Відтак для формування адекватної ідентичності українців початку ХХІ ст. насамперед слід осмислити такі базові поняття як "глобальність", "глобалізація" та "глобалізм", які вже утвердилися в науковій літературі й позбавлені того нальоту сенсаційності, котрим часто хибує дискусія між конспірологами і глобалістами.

Ще в 1980-х роках поняття "глобалізація" майже не використовувалося в наукових дискусіях (хіба що траплявся термін "мондіалізація" у французьких дослідженнях), а за 10 років воно вже фігурувало повсюдно, позначаючи процеси, завдяки яким народи світу інкорпорується в єдине світове співтовариство. Спочатку перспективи нової єдності світу видавалися лише привабливими, а тому виникла спокуса наголосити на позитивних аспектах глобалізації в традиції еволюціонізму й теорії модернізації. Неабияку роль відігравали й економічні аргументи: глобалізація – це добре, бо що добре для економіки, те добре для всіх, а національні держави з їх бажанням контролювати все й усіх лише стоять на заваді.

Ці погляди не суперечили звичним для нас положенням марксизму, що з появою капіталізму людське суспільство входить у фазу посилення взаємозалежності найвіддаленіших країн і народів. Звернемо увагу на одне з положень, яке було опубліковано ще в лютому 1848 р. в “Маніфесті Комуністичної партії” К. Маркса і Ф. Енгельса: “Буржуазія шляхом експлуатації всесвітнього ринку зробила виробництво й споживання всіх країн космополітичним. До великої гіркоти для реакціонерів, вона вирвала з-під ніг промисловості національний ґрунт. Одвічні національні галузі промисловості знищені й продовжують знищуватися з кожним днем. Їх витісняють нові галузі промисловості, запровадження яких стає питанням життя для всіх цивілізованих націй, – галузі, що переробляють уже не місцеву сировину, а сировину, завезену з найвіддаленіших областей земної кулі. І вироблені фабричні продукти споживаються не лише всередині цієї країни, а й у всіх частинах світу. Замість старих потреб, які задовольнялися вітчизняними продуктами, виникають нові, для задоволення яких потрібні продукти найвіддаленіших країн і кліматів. На місце старої місцевої і національної замкненості й існування за рахунок продуктів власного виробництва приходить всебічний зв’язок і всебічна залежність націй однієї від іншої. Це рівною мірою стосується як матеріального, так і духовного виробництва. Плоди духовної діяльності окремих націй стають загальним надбанням. Національна односторонність і обмеженість стають все більш неможливими, і з безлічі національних і місцевих літератур утворюється одна всесвітня література” [11]. Отже, якщо під терміном “глобальність” розуміти те, що ми давно вже живемо у світовій спільноті, де поняття замкненості й автаркції перетворилося на фікцію, то йдеться про нормальний світовий процес.

Перша хвиля науковців розглядала *процес глобалізації* з погляду звичного для нашої ментальності (як і сучасних лібералів) економічного детермінізму. Однак зусиллями транснаціональних корпорацій об’єктивний процес глобалізації почав спрямовуватися в дещо вужче русло – *глобалізму як ідеологічної доктрини панування світового ринку*. Абсолютизуючи економічний фактор, ця доктрина зводить багатовимірність глобалізації лише до одного – господарського – виміру. До того ж останній мислиться лінійно й підпорядковує інші аспекти глобалізації – політичний, екологічний, культурний та суспільно-цивілізаційний – панівному виміру світового ринку [12].

Звісно, ніхто не заперечуватиме значущості економічної складової, однак біда в тому, що в контексті глобалізму з поля зору випадає (чи навмисно приховується) той факт, що саме політика має визначати правові, соціальні й екологічні рамкові умови, які уможливають і узаконюють господарську діяльність взагалі. Глобалісти бажали б керувати державою, суспільством, культурою, зовнішньою політикою так само, як вони керують підприємством. Тут можна говорити про імперіалізм економічної складової, коли фінансово-промислові групи вимагають для себе найбільш вигідних рамок умов для досягнення власних цілей. Ось саме таку політику глобалізму й стали відкидати аналітики другої хвилі, які не побачили в новому світі ні шансів для порівняно слабкої національної економіки, ні гарантій збереження культурної самобутності, ні можливості брати участь у визначенні правил гри у світовій політиці. Біда лише в тім, що до цього голосу мало хто дослуховувався, адже це був голос кволих, тих, хто вже відчув програш або ж боявся програти.

Тим часом міцнішала третя хвиля осмислення (також і авторами першої й другої хвиль) цього важливого та незбагненого феномену. Підбиваючи перші підсумки у визначенні ними понятійного апарату, можна констатувати, що, на відміну від означеного вище *глобалізму* як ідеологічної доктрини панування світового ринку, нинішня світова *глобальність* *сприймається як “даність”, як феномен, котрого просто-таки неможливо усунути з життя*. Так само треба поставитись і до *глобалізації* – як до процесу, коли суверенні національні держави *вплітаються в павутину транснаціональних “дійових осіб”* і свідомо, з урахуванням власних ресурсів і національних цілей, *зважаючи на потужні можливості транснаціональних суб’єктів, їхні орієнтації та ідентичності, відстоюють при тому свої національні інтереси*. Це означає, що у світі існують різні національні логіки екологічної, культурної, економічної, політичної й загальної громадянської глобалізації, які не копіюють

одна одну, а розвиваються, ураховуючи їх взаємозалежність. Саме це відкриває можливості й простір для політичної дії і взаємодії. Зрозуміло, що лише в разі забезпечення перспективи багатовимірної глобальності ми можемо уникнути присилування до ідеології й практики нинішнього глобалізму як своєрідної “вестернізації” всього світу – утвердження для нього якогось єдиновірного універсального “західного шляху”.

Підбиваючи підсумки дискусії трьох хвиль осмислення, можна стверджувати, що спочатку дискусії велись у руслі ідей *єдності в уніфікації*, але з плином часу акценти поступово почали змішуватись у площину *універсальності розмаїття*. Світове співтовариство в такому контексті, на думку В. Бека, є “не меганациональним співтовариством, що вбирає в себе й ліквідує всі національні товариства, а позначеним розмаїттям горизонтом”, відкритим для інтеграції “в комунікації й дії” [13]. Отже, *під глобалізацією розуміють відсутність усесвітньої держави, вірніше, наявність світової спільноти без світової держави і без світового уряду, де не існує інтернаціонального режиму, який насаджує гегемонію влади, – ані в економічному, ані в політичному розумінні*.

Однак усе це в ідеалі. На практиці ж доводиться враховувати той стан речей, який сформувався внаслідок тяжіння транснаціональних монополій до впровадження притаманного їм курсу економічного глобалізму, поєднаного з ринковим фундаменталізмом. Як наслідок, глобалізація на практиці почала розхитувати самоідентифікацію гомогенного, закритого національно-державного простору. Чітко окреслилася перспектива денационалізації – ерозії й можливої трансформації національної держави в державу транснаціональну. У світі складається нова ситуація, що перетворила на фікцію уявлення про “національний” продукт, “національну” фірму, “національну” індустрію – усе це спонукає до уважного й виваженого ставлення до прогнозів, ідеологій, парадоксів і навіть алармістських настроїв ери глобалізації. Ось у цьому феномені й полягає живучість конспірології, підвищення соціального попиту на її викривальні матеріали. Поки що науковий дискурс не може дати остаточних рецептів вирішення проблем, котрі зачіпають основні питання цивілізації, – як подолати прірву між бідністю й багатством, суперечності на міжетнічному ґрунті, напруженість у сфері міжконфесійних відносин у сучасному світі. Але є й те, що не викликає сумніву – нині втрачає легітимність традиційне уявлення про романтичну національно-державну ідилію. Якщо успадкована Україною традиційна модель національної держави має шанс вижити в умовах світового ринку й транснаціональних “дійових осіб”, то лише тоді, коли наукове усвідомлення процесу глобалізації стане наріжним каменем державницької ментальності.

Попри всі перипетії, національні держави в добу глобалізації продовжують вести боротьбу за утримання національного суверенітету як передумови забезпечення національної ідентичності (зокрема й культурної), продовжують докладати зусиль щодо гомогенізації знаково-символічного простору – як на національному, так і на транснаціональному рівні. Однак, на практиці, особливо коли йдеться про периферію капіталістичної світ-системи, скоріше всього мова може йти, на превеликий жаль, про стилізацію суверенності, ніж про її реальне здійснення. Коли під суверенітетом розуміється незалежність у прийнятті рішень, то, як ми маємо змогу переконатися, від суверенітету національних держав світової периферії – що стосується інформаційних технологій чи здатності розповсюджувати ті чи інші культурні продукти – часто-густо залишилися тільки спогади чи прекраснодушні мрії. А втім і драматизм проблеми: оскільки під глобалізацією насамперед розуміється всесвітній обмін, то ні в економічному, ні в політичному житті він не відбувається настільки інтенсивно, як у сфері культури.

“Мозкові центри”: гегемонія згоди

Адекватність розгляду будь-якої проблеми у великій мірі залежить від системи координат, у яку поставлена ця проблема. У період холодної війни будь-які суспільні зрушення чи катаклізми зазвичай пояснювалися “світовою змовою” зарубіжних таємних груп та їхніх спецслужб з широкою мережею внутрішніх агентів впливу. Було б наївно

сподіватися, що холодна війна повністю відійшла в минуле, а тим більше, що інерція політичного мислення тих часів подолана. Взяти хоча б пострадянську конспірологію, яка й до сьогоднішнього дня вбачає у всіх суспільних потрясіннях – а надто в серії “кольорових революцій” – діяльність міжнародних підривних центрів. Так само й на Заході. Як писала згадувана вище О.Четверикова, “для багаточисельних серйозних критиків у Європі і США Більдерберзький клуб є всім чим завгодно – від сіоністської змови та таємної секти, що потерпає від манії величчя”. В остаточному підсумку, зазначає вона, “так чи інакше, дедалі більше людей починають розуміти, що *“глобальна реальність” – рукотворна справа і твориться ця реальність конкретними людьми*” (Курсив наш. – Авт.) [14].

У нашому дослідженні ми намагаємося дистанціюватися від викриття таємних замірів різноманітних “груп інтересів” чи їхніх спецслужб. І не тому, що таких замірів чи спецслужб не існує. Просто – це інший жанр та інша дослідницька спрямованість. У нас же зовсім інше завдання – окреслити хоча б у загальних рисах механізм прийняття тих чи інших колективних рішень щодо актуальних глобальних проблем, який усталився в сучасному світі, акцентуючи увагу на інтелектуальному наповненні цих рішень. Ми виходимо з того, що перед сучасними аналітиками стоїть завдання описати найбільш адекватно існуючий хисткий баланс між об’єктивною неминучістю суспільних змін, з одного боку, та суб’єктивною здатністю окремих особистостей чи “груп інтересів” спрямувати суспільні процеси у вигідне для себе русло – з другого. Так, наприклад, можливо найбільше наблизився до характеристики діяльності Більдерберзького клубу британський економіст Вілл Хаттон, коли сказав, що *“досягнутий на кожній зустрічі клубу консенсус є тим фоном, на якому приймаються політичні рішення у всьому світі”*, тобто досягнуті угоди можуть бути реалізовані в тій чи іншій мірі лише тоді, коли в світі складуться відповідні умови та при наявності політичної волі.

Таким чином, багато що залежить і від тих, хто приймає рішення. З цієї точки зору і в Україні проблем більше ніж досить. Ситуацію на рівні управлінських верхів у нашій країні досить виразно охарактеризував Богдан Гаврилишин – фахівець-економіст зі світовим ім’ям, голова Міжнародного інституту менеджменту, член Римського клубу і один із засновників економічного форуму в Давосі. На нашу думку, його судження заслуговують на пильну увагу: “Що таке еліта для мене? Це – особи, які свідомо беруть на себе більше відповідальності та зобов’язань, аніж звичайні громадяни, тим більше – аніж ті, котрі мають певні привілеї чи користь зі свого соціального становища. Я не раз давав поради, як наші люди, засвоюючи досвід демократичних країн, мають удосконалюватись самі, щоб невдовзі поліпшити становище українського суспільства. На мою думку, це можливо лише шляхом об’єднання таких ініціативних людей у групи... Лідери виникають, якщо цьому сприяє середовище, і цього вимагає ситуація” [15].

Отож, з огляду на необхідність України зважати на міжнародний досвід, розглянемо принципи формування та функціонування деяких основних центрів прийняття рішень щодо глобального управління світовими процесами. Насамперед мова може йти про **Раду з міжнародних відносин** (англ. Council on Foreign Relation – CFR), яка значиться як американська незалежна організація у сфері міжнародних зв’язків США. Заснована вона була в 1921 р. з центральним офісом у Нью-Йорку та допоміжним бюро у Вашингтоні. За загальною оцінкою впродовж ХХ ст. ця Рада була найбільш потужною приватною організацією фінансово-промислових олігархів, що чинила вплив на зовнішню політику Сполучених Штатів. Що два місяці цією інституцією видається журнал “Foreign Affairs”. Просторий веб-сайт включає в себе посилання на документи “мозкового центру”, різноманітні програми досліджень Девіда Рокфеллера, інші програми й проекти, публікації, історію, біографії відомих керівників та інших членів ради директорів, корпоративних членів, прес-релізи тощо. Так що, як мовиться, чутки про абсолютну закритість в діяльності Ради є дещо перебільшеними. І тому є підтвердження: наприклад, ще за радянських часів вийшла в світ фундаментальна публікація Р.Овіннікова [16], а на Заході нині досить поширеними є публікації Ендрю Гевіна Маршалла [17] та цілого ряду інших авторів.

Як впливає з цих публікацій, впродовж ХХ ст. Рада з міжнародних відносин (CFR) залишалася домінуючою соціальною мережевою організацією, що обслуговувала інтереси американської еліти. Принаймні за ступенем впливу CFR значно переважала будь-який інший “мозковий центр”. Її поява знаменувала собою прагнення панівних сімейств Америки – насамперед Рокфеллерів, Фордів та Морганів – активно впливати на хід соціальних перетворень в країні та світі. Для інтелектуального забезпечення діяльності Ради з міжнародних відносин активно залучається університетська професура.

Рада з міжнародних відносин здійснює спільні дослідницькі проекти в тісному контакті з найбільшими благодійними фондами та “мозковими центрами”: “Брукінгським інститутом”, “RAND Corporation”, “Гудзонівським інститутом”, “Зовнішньополітичною асоціацією” (FPA), а також спеціальними організаціями на кшталт “Фонду Карнегі за міжнародний мир” (CEIP). Фінансування цієї діяльності забезпечували переважним чином вихідці з пануючого капіталістичного класу як через фонди, так шляхом інвестицій і відрахувань на розвиток міжнародних відносин. А це немалі гроші, адже лише центрів з вивчення міжнародних відносин налічувалося 191. За даними Держдепартаменту США, головними джерелами їх фінансування являлися: “Фонд Форда” – фінансував 107 із 191 центрів; федеральний уряд – 67 центрів; “Фонд Рокфеллера” – 18 центрів; “Корпорація Карнегі” – 17 центрів. Побіч фінансових зв’язків, різноманітні фонди і Раду з міжнародних відносин об’єднувало й спільне керівництво. Переважна більшість директорів “Фонду Рокфеллера” були одночасно членами CFR, так само як і директорський корпус в “Корпорації Карнегі” та в “Фонді Форда”. То ж зрозуміло, що із усіх мережевих структур, найбільш представлених в CFR, є фінансова олігархія, насамперед фінансова еліта та банківські групи (до 40 %). Тісно пов’язані з олігархами представники ЗМІ склали ще близько 50 % її членів. Показово, що у п’ятій частині директорів CFR у цю структуру входили близькі родичі.

Раніше нью-йоркська фінансова олігархія підрозділялася на окремі групи. З моменту утворення CFR і до раннях 1950-х рр. провідні місця в ній посідали люди, що представляли інтереси Моргана. Згодом, за оцінкою Е.Маршалла, діяльність CFR стала в більшій мірі відповідати інтересам Рокфеллера: “група Рокфеллера набирала все більшої ваги в правлячих колах Америки і всього світу, впевнено посідаючи місце побіч сімейства Ротшильдів з тим, щоб реалізувати принципи династичного правління глобалізованим світом”. Звісно, між цими двома правлячими династіями збереглися зв’язки, що утруднює проведення чітких кордонів між сферами їх впливів. Однак в 1970-ті рр. стало очевидно, що Рокфеллери поза всяким сумнівом стали найбільш впливовою династією в Америці, якщо не у всьому світі [18].

Зрозуміла річ, що напрацювання “мозкових центрів” так чи інакше мали набувати прикладного значення. Об’єктивно постало питання про створення відповідного центру, своєрідної штаб-квартири ухвалення напрацьованих “мозковими центрами” стратегічних напрямів та конкретних кроків з їх реалізації, насамперед в регіоні Європи. Так виник **Більдерберзький клуб** (англ. Bilderberg group) – неофіційна щорічна конференція. Вона складається приблизно із 130 учасників, переважна частина котрих є впливовими людьми у сферах політики, бізнесу чи банківської справи. Вхід на конференцію здійснюється лише згідно особистих запрошень.

У конспірологічній літературі справа зображується так, що “безпосередніми ініціаторами створення клубу, перше засідання якого відбулося в травні 1954 р. в голландському місті Остербек в готелі “Більдерберг”, були спецслужби США. Ще наприкінці 40-х з метою збереження американського контролю над європейською елітою на утриманні ЦРУ з’явилися такі організації, як “Європейський рух”, Американський комітет за об’єднану Європу, “Європейська молодь” тощо. Оскільки, однак, методи прямого втручання США в європейські справи викликали у громадськості певне незадоволення, було вирішено забезпечити контроль над Європою через Транснаціональні корпорації (ТНК) за допомогою проамериканськи налаштованих представників західноєвропейської еліти. З цією метою і

було створено “Альянс”, названий пізніше Більдерберзькою групою, що планувалася як “клуб роздумів” для представників правлячих кіл і найбільших корпорацій країн – членів НАТО” [19].

Головою клубу став принц Бернард Голландський, хоча справжніми керівниками Більдерберзької групи були барон Едмунд Ротшильд і Лоуренс Рокфеллер, які й обирали членів клубу. Більдерберзька група діяла як “прихований глобальний мозковий центр”, стартова ціль якого полягала в тому, щоб налагодити ефективні зв’язки урядів і флагманів економіки Європи і Північної Америки за часів холодної війни. В подальшому передбачалося “створення європейської держави із власним центральним банком і єдиною валютою, що перебувала б під “природним” контролем США. Остаточна ціль діяльності більдербержців формулювалася як створення транснаціонального уряду” [20].

Імена тих, хто фінансує Більдерберзький клуб, встановити точно неможливо, оскільки кошти поступають головним чином через підставні товариства і банки. Ендрю Маршал стверджує, що ключову роль тут відіграють американські фонди Рокфеллера, Карнегі і Форда, які уособлюють собою невідконтрольну **“концентрацію влади і багатства, які купують таланти, формують мотивацію і, по-суті, встановлюють порядок денний того, що має бути гідним громадської думки”** [21]. В той же час ця діяльність характеризувалася функціонерами Фонду Рокфеллера як “безкорисна”, “об’єктивна” і навіть “неполітична”, оскільки, мовляв, будівництво нового інтернаціонального консенсусу вимагає свідомого й цілеспрямованого фінансування як приватних осіб, так і організацій – усіх тих, хто сумнівався в основах “старого порядку” і підривав його основи, а одночасно й просував ідеї “нового порядку”.

Особливе значення у підборі кадрів надається університетам та освітнім закладам в цілому. Вплив фондів на їх діяльність та вироблений ними “науковий продукт” є безпрецедентним. Однак хотілось би зробити одне суттєве, як на наш погляд, застереження: сила фондів полягає не в тому, щоб диктувати, що саме має вивчатися – в цьому просто немає необхідності. Їх сила полягає у окресленні професійних й інтелектуальних параметрів, у визначенні того, хто саме буде отримувати підтримку у вивченні життєво важливих тем і проблем. *Тому влада фондів проявляється в тому, що вони пропонують певні види діяльності, у яких вони заінтересовані, і які готові підтримувати, в результаті чого інтелектуальний компас університетського світу буде неминуче спрямований саме в необхідну для фондів сторону.*

Це дає підстави тому ж таки Ендрю Маршаллу стверджувати, що основні благодійні фонди, створені американськими промисловими “розбійними баронами” і банкірами, всупереч заявленним ними цілям, були створені не на благо людства, але в інтересах банкірів і промисловців – в якості надзвичайно ефективного засобу соціальної інженерії. Через банки ці могутні сім’ї контролюють світову економіку; через мозкові центри їм вдається управляти політичними і зовнішньополітичними відомствами, а через фонди вони маніпулюють самим суспільством відповідно до їх власних планів та інтересів. Через ці фонди еліти отримали можливість формувати процеси, ідеї й освітні заклади, що забезпечує їх постійну гегемонію над суспільством шляхом виробництва знань і контролю над ними. Навчальні заклади готують майбутню еліту для урядових структур, економіки, науки та інших професійних середовищ, а також продукують вчених, котрі й являються основними учасниками аналітичних центрів, таких як Більдерберзька група” [22].

Такі стосунки привносять феодальні елементи у демократичну систему, розмивають її, однак проти цього ніхто особливо й не протестує, тим більше на цей факт не звертає увагу ні політична еліта, ні соціологи, бо хто платить гроші, той і замовляє музику. Відтак американські моделі суспільного розвитку стали поступово пронизувати світ, створюючи тим самим умови для непрямой і “м’якої” американської гегемонії, яка включає в себе складну структуру взаємного блокування різних “груп інтересів” задля досягнення консенсусу і нівелювання асиметрії в системі влади. В цьому контексті можна дійти висновку, що еволюція Більдерберзької групи як інтернаціонального “мозкового центру”

переслідує мету конструювання консенсусу і закріплення певної ідеології всередині еліти Америки і Європи. Так, розсекречені (в 2001 р.) документи свідчать, що американське розвідувальне співтовариство в 50-ті – 60-ті роки проводило спеціальну кампанію задля підштовхування процесу об'єднання Європи.

Щоправда наприкінці 1960-х – початку 1970-х рр. став відчуватися загальний спад імперської могутності США – поразка війни у В'єтнамі, наростання пацифістського руху та бунт молоді у внутріполітичному житті Америки були наочним тому підтвердженням. Така ситуація породила в олігархічних колах почуття невпевненості. До того ж на тлі боротьби за свободу і незалежність в країнах “третього світу” посилилася конкуренція між найпотужнішими промисловими державами, а співробітництво навпаки – пішло на спад. І тут кожна з держав того чи іншого регіону спробувала скористатися досить привабливою (особливо для банкірів) можливістю боргового ринку, зокрема на теренах країн “третього світу”. Як наслідок – західноєвропейські і японські фірми стали не лише проникати на американський ринок, але й конкурувати за зростаючий ринок “третього світу”. Поступово окреслювалися й модель цих стосунків. З одного боку, європейські країни стали надавати кредити країнам “третього світу”, утворюючи альтернативні джерела допомоги і посилюючи економічні зв'язки зі своїми колишніми колоніями. А країни “третього світу”, з свого боку, продовжували користатися допомогою США для погашення як боргів перед Західною Європою, так і хронічного дефіциту свого платіжного балансу, обумовленого, зокрема, закупівлею європейських товарів.

Така ситуація зовсім не влаштувала американський капітал. На думку аналітиків “мозкових центрів”, за такої моделі США змушені були платити за європейські і японські товари, що імпортувалися країнами “третього світу”. А це означало, що країни-позичальники “третього світу” отримували надто широке поле для маневру на користь собі й Західній Європі, але на шкоду США. Отже, постала проблема подбати про те, щоб посилити вплив Америки на “третій світ”, але не доводити при тому справу до будь-якого конфлікту з Західною Європою і Японією. Було вирішено підняти статус таких організацій як “Міжнародний валютний фонд” і “Всесвітній банк” (обидві – породження CFR), переформатувавши ці структури відповідно до міжнародних викликів.

Відтак було прийнято ряд рішень. По-перше, частіше практикувати так звану “прив'язану допомогу”: допомагати країні за умови використання нею наданих коштів для закупівлі американських товарів і послуг. По-друге, розвинуті країни повинні були дотримуватися консорціального підходу до допомоги, включаючи чітку координацію між країнами-донорами при плануванні платежів з боку країн-реципієнтів. По-третє, фінансове вливання мало набувати форми “програмної допомоги”, що на практиці означало укладання певних угод, часто в контексті повноцінної програми планування економіки, на яку мала погодитись країна-реципієнт, якщо вона хотіла отримати кредити. З цього приводу Джорж Болл (колишній заступник держсекретаря США і давній учасник CFR) в 1967 р. сказав так: “Політичні кордони етнічних держав є надто вузькими і тісними, щоб визначати масштаби і функції сучасного бізнесу” [23].

Саме в цьому контексті оцінюють аналітики Заходу вихід у світ в 1970 р. книги З. Бжезінського (тодішнього члена CFR і Більдерберзької групи) під назвою “Між двома епохами: Роль Америки в технотронну еру”, де він запропонував створити “Співтовариство розвинутих країн” для координації своєї діяльності на міжнародній арені. Девід Рокфеллер взяв до уваги судження Бжезінського і “висловив свою заклопотаність з приводу погіршення відносин між США, Японією і Європою”. Все це не пройшло дарма. Вже у 1972 р. Д. Рокфеллер і З. Бжезінський в процесі щорічної зустрічі Більдерберзької групи представили ідею створення в рамках Більдербергу додаткового підрозділу – “тристоронньої структури”, де були б представлені США, Європа та Японія. У своєму виступі Рокфеллер наголосив: комісія буде “об'єднувати кращі уми світу для вирішення проблем майбутнього... для накопичення синтезу знань, які дозволять новому поколінню реконструювати концептуальну основу зовнішньої і внутрішньої політики”. Однак, попри таку аргументацію,

пропозиція була відхилена через небажання європейців бачити японців у рамках структури, націленої на вирішення європейських справ. Тоді в липні 1972 р. сімнадцять впливових людей зустрілися в помісті Д.Рокфеллера в Нью-Йорку, щоб спланувати створення **Тристоронньої комісії**, яка й знайшла своє оформлення в 1973 р. [24].

Витрати на створення комісії покрили Д.Рокфеллер і “Фонд Форда”. Впродовж декількох перших років функціонування нової світової структури переважна частина коштів для забезпечення її роботи поступала із різноманітних фондів, при поступовому збільшенні частки великих корпорацій з приблизно 12 % у 1973-1976 рр. до майже 50 % після 1984 р. Внаслідок цих перетворень упродовж 1970-х років Девід Рокфеллер став посідати ще більш значні позиції в системі глобального управління – обіймаючи посаду голови “Чейз Манхеттен Банку”, він одночасно утримував лідерство в Більдербейській групі, Раді з міжнародних відносин і Тристоронній комісії. Паралельно посилювалися позиції Збігнева Бжезінського – він був директором Тристоронньої комісії, залишаючись в той же час директором Ради з міжнародних відносин. Сама ж *Тристороння комісія діяла як організація, за допомогою якої могла бути реалізована “гегемонія згоди” між США, Європою та Японією*. В будь-якому разі цієї самої “згоди” могли досягнути еліти цих трьох країн Тристоронньої комісії, спілкуючись і обмінюючись поглядами, ідеологією, поставленими цілями і методами їх реалізації. Власне, в такому ж ключі діяли члени Ради з міжнародних відносин стосовно опрацювання напрямів зовнішньої політики США. Іншими словами, “як CFR діяла всередині країни, так Тристороння комісія діяла на міжнародному рівні (в усякому разі, це стосувалося головних розвинених промислових країн Півночі)” [25].

Спершу в 1972 р., в процесі підготовки до створення Тристоронньої комісії, Рокфеллер і Бжезінський підбрали 200 членів з усього світу, включаючи близько однієї третини північноамериканців, однієї третини європейців і однієї третини японців. У 1993 р. ця цифра збільшилася приблизно до 325 членів, яких іменують “приватними видатними громадянами”, а не повноважними представниками держави. Більше того, у їх доборі виходили з особистих уподобань Девіда Рокфеллера. З самого початку цю комісію назвали “приватною” і “неофіційною”, а її завданням – “зібрати разом неофіційну групу найвищого рівня для спільного розгляду загальних проблем, що стоять перед нашими трьома регіонами” і для “зміцнення співробітництва”. Межа між “приватним” і “суспільним” в роботі цієї комісії досить умовна, оскільки діяльність цих “приватних” осіб орієнтована на вирішення “суспільної політики”.

Тристороння комісія збирається один раз кожного року. На доповнення до спеціальних тематичних засідань і огляду поточних подій у відповідних регіонах, значна частина кожної зустрічі присвячується розгляду проектів звітів, які подаються в комісію. Ці звіти вважаються спільним продуктом авторів від кожного регіону, які виступають у процесі роботи в якості консультантів. Після дискусії на щорічній зустрічі оприлюднюється публікація, в якій лише автори відповідають за її остаточний текст. У загальному підсумку, ця група приватних громадян організована таким чином, щоб забезпечити її колективним поглядам якомога більший вплив на суспільну політику. У кожній регіональній групі є голова і його заступник, які всі разом і складають керівництво Тристоронньої комісії. Крім того функціонує ще Виконавчий комітет у складі 36 осіб із загальної кількості членів комісії.

З посиленням значення Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Тристороння комісія в 2000 р. розширила японську секцію в “Тихоокеанську азіатську групу”, включивши в неї додатково Південну Корею, Австралію, Нову Зеландію, Індонезію, Малайзію, Філіппіни і Таїланд. Так само “Велика вісімка” (G8) виявилася замалою для налагодження глобального управління, що покликало до життя “Велику двадцятку” (G20) за рахунок включення зростаючих економічних гігантів, насамперед Китаю та Індії. Головною передумовою створення в грудні 1999 р. “Великої двадцятки” стала світова фінансова криза 1997–1998 років, що продемонструвала вразливість міжнародної фінансової системи за умов глобалізації. Всього на країни G20 припадає понад 85 % світового ВВП, в них проживає понад 60 % населення світу, але при цьому 66 % найбіднішого населення світу теж припадає

на ці країни. Відтак в ролі головної групи глобального управління G20 у 2009 р. була наділена повноваженнями “управління” глобальною економічною кризою. Не стало сюрпризом, що в 2009 р. Китай та Індія були запрошені в якості офіційних членів Тристоронньої комісії. Більше того – представників цих держав стали запрошувати до участі в засіданнях Більдерберзького клубу, що означає прагнення не відчужувати Китай від роботи вже ustalених інститутів, ідеологій і систем глобальної влади, а навпаки – більш тісно інтегрувати Китай в існуючі системи.

Ще раз варто наголосити на ролі інтелектуалів різноманітних “мозкових центрів” у справі опрацювання стратегії глобального управління. За словами першого європейського голови Тристоронньої комісії Макса Констемма, “те, що мають зробити інтелектуали вищої проби, може виявитися марним, якщо тільки ми не будемо діяти в постійній згоді з сильними світу цього чи з тими, хто має на них вплив. Я гадаю, підтримка зв’язків між людьми, які необхідні для нашої Тристоронньої комісії, та інтелектуалами, що виконують необхідну роботу з проектування елементів нової системи, має величезне значення. *Тристороння комісія без інтелектуалів скоро стане другорядною площадкою для ведення переговорів. Але й інтелектуали, не здатні постійно координувати свої ідеї з правлячими колами нашого світу, будуть приречені на паріння в марних теоріях... Цю роботу слід проводити у зв’язці наших найкращих умів і групи по-справжньому впливових громадян у країнах, які ми представляємо*” (Курсив наш. – Авт.) [26].

Отже, будучи по формі приватною групою громадян – дискусійною групою високого рівня – Тристороння комісія, як стверджують критики глобалізму, націлена на встановлення Нового Світового Порядку. Один із них, автор понад двох десятків документованих книг Ентоні Саттон, наприклад, стверджує, що “Новий Світовий Порядок виявляється відображенням старої традиційної структури! Бжезінський і Рокфеллер пропонують замінити стару структуру новою, але структурою під їх контролем” На підтвердження цієї думки він наводить інтересний аспект в роботі Тристоронньої комісії – вона скоріше формує свої ряди із числа адміністраторів влади, ніж самих владарів. Виходить так, зазначає Саттон, що “Девід Рокфеллер у значній мірі – єдиний центр влади у всьому тристоронньому каталозі. Політики, юристи, бюрократи, діячі ЗМІ, профспілкові функціонери приходять і відходять у тристоронніх коридорах влади, – вони є прохідними адміністраторами. Вони зберігають адміністративні позиції лише постільки, оскільки вони успішно використовують політичну владу для вирішення політичних завдань. Оператори в цілому не ставлять завдань – це важливий момент. Цю групу операторів можна назвати “наймитами”... Область “верчених дверей” між так званою державною службою і приватним прибутком, де чиновники від юстиції вибирають між приватною практикою і державною службою, ще в більшій мірі утруднюють точне визначення”. Висновок, до якого приходять Саттон, однозначний: “Концепція комісії може маскуватися красивими висловлюваннями, але вона зводиться до здійснення політичної влади в інтересах тристоронників та їх партнерів” [27].

Як на нашу думку, висновок не претендує на оригінальність – він є самоочевидним. Тим не менше, це не перекреслює нашого інтересу до напрацювань головних теоретиків глобального управління суспільними процесами, хай навіть їх прогнози часто не здійснюються, проте вони відображають собою сучасний стан політичної думки у світі, який чинить вплив і на ліберальну наукову думку пострадянського простору. І для нас це має непересічне значення.

Знак доби: прагнення людської гідності

Полеміка між конспірологами і прихильниками глобалізму навколо ідеї “світового уряду” хоча об’єктивно й сприяє багатосторонньому погляду на політичні процеси в світі, однак часто вносить елемент скандальності й сенсаційності. Некритичне прийняття аргументів будь-якої з сторін взагалі ускладнює процес осмислення сутності проблеми. Так, визначаючи головну ціль – створення впродовж XXI ст. “світового уряду”, конспірологи посилаються на згадану вже книгу Бжезінського “Між двома епохами: Роль Америки в

технотронну еру”, яка вийшла ще в 1970 р. Увага акцентується на такому положенні: “Технотронна ера сприяє появі більш керованого суспільства. Таке суспільство було б під владою еліти, не стримуваної традиційними цінностями. Скоро буде можливим встановлювати майже безупинне спостереження за кожним громадянином і підтримувати поновлювальні бази, що містять навіть найбільш особистісну інформацію про них. Ці дані будуть доступні для миттєвого пошуку владою” [28].

Вишукуючи підтвердження щодо розгортання цієї ідеї в конкретну програму для втілення у наші дні, конспірологи посилаються на засідання Більдерберзької групи, що проходила в 2008 р. у Шантійї (Франція), де нібито таємно були присутні й Гіллари Клінтон та Барак Обама. Викликає здивування інформація про головну проблему зібрання: “Головним питанням порядку денного засідання Більдерберзького клубу в червні 2008 р. стало питання про широкомасштабну імплантацію підшкірних мікрочіпів американцям під приводом боротьби з тероризмом і необхідністю забезпечення лікарям доступу до інформації про стан хворих у надзвичайних ситуаціях. Таким чином, процес побудови “електронного концтабору”, або суспільства кіборгів, підготовка до якого йде вже півстоліття (особливо активно і цілеспрямовано – після теракту 11 вересня) буде прискорено”. Зазначається, що для цих цілей американським урядом було виділено 500 мільйонів доларів, а в ЦРУ питання ставилося досить жорстко: “ми не зможемо контролювати людей, якщо усіх їх не помітимо, тобто не ідентифікуємо” [29].

На нашу думку, посилення на книгу 40-літньої давності та чутки про засідання Більдерберзького клубу не передають всієї глибини та складності проблем, з якими зіткнувся світ в ХХІ ст. Підстави для такого висновку дають хоча б останні виступи провідного теоретика міжнародних “мозкових центрів” Збігнева Бжезінського – в канадському Монреалі (травень 2010 р.), російському Ярославлі (вересень 2010 р.) та французькій Нормандії (жовтень 2011 р.). На нашу думку, проблеми, підняті в цих виступах, є дійсно кардинальними, а суть цих проблем можна було б звести до трьох основних тез: 1) виклик часу з боку новітнього суспільного феномену – глобального політичного пробудження; 2) принципи глобального співробітництва; і 3) архітектура майбутнього глобального управління.

Конспірологи в контексті глобального політичного пробудження побачили у виступах Бжезінського те, що хотіли побачити – пошуки системи контролю, підпорядкування і спостереження у спробах досягнення “більш контрольованого суспільства” і “єдиного світового уряду”. Більше того, виступ З.Бжезінського 14 жовтня 2011 р. в Нормандії під час вручення йому премії Алексіса де Токвіля дехто прирівняв до виступу Вінстона Черчилля у Фултоні 1946 року, а деякі російські оглядачі навіть кваліфікували цей виступ як проголошення нової “холодної війни” проти Росії [30]. Наскільки ці коментарі близькі до істини? Наскільки у виступах Бжезінського йдеться про створення “нового світового порядку” під проводом “світового уряду”? Ці питання, очевидно, теж не оминати при аналізі його останніх виступів [31].

Отже, *теза перша* із виступів Бжезінського – *про виклик часу*. Ще у Монреалі він наголосив, що найбільш складне, але в історичному плані найважливіше завдання, яке стоїть нині перед Америкою, полягає в тому, щоб довести до всього світу ідею, яка б визначала суть нового часу. Двічі Америка справлялась із цим завданням. Так, у 1776 р. було піднято *ідею свободи* для світу, який лише починав прагнути її. У ХХ ст. Америка стала *захисником демократії від тоталітаризму*. Відтак, на думку Бжезінського, якщо Америка у нинішньому неспокійному світі прагне і надалі залишитися світовим гегемоном, їй просто необхідно ототожнити себе з ідеєю **універсальної людської гідності**. В цій величній ідеї насамперед мали б знайти своє втілення як ідеали свободи й демократії, так і, одночасно, принципи поваги до культурного розмаїття та ліквідації соціальної несправедливості.

Такий вибір – неминучий. І наші дні, і увесь хід історичного процесу є свідченням того, що прагнення до людської гідності виражає саму сутність феномену глобального політичного пробудження – а воно нині є соціально потужним, політично радикалізуючим і

географічно всезагальним. Його глобальний охопит – феномен нашого часу, хоча його історичні витoki тягнуться вглиб віків. Історія самого політичного пробудження сягає Французької революції 1789 р., згодом воно прокотилося по всій Європі, набувши безпрецедентної інтенсивності й соціального розмаху. Поширення письменності й звички до читання, численні мітинги й полум'яна риторика маніфестів охопили не лише нову буржуазію, але й нижчі міські верстви, селян, духовенство і навіть аристократів.

Упродовж наступних віків політичне пробудження ототожнювалося з ліберальними революціями 1848 р. в Європі й більш широкими націоналістичними рухами кінця XIX – початку XX ст. – тут і десятиліття громадянської війни в Китаї, і антиколоніальний рух громадянської непокори в Індії, і антиколоніальні політичні виступи, що поклали край залишкам європейських імперій. І, насамкінець, виклик XXI ст., коли “населення більшої частини світу, що розвивається, перебуває в стані політичного бродіння. Це результат усвідомлення населенням соціальної несправедливості, що доведена нині до безпрецедентного рівня, обурення людей злиднями, якими воно піддавалось, і зневажання людської гідності. Майже повсюди доступ до радіо, телебачення й Інтернету створює спільноту людей, охоплену почуттями обурення й заздрощів, що перетинають державні кордони і стають викликом існуючим державам та глобальній ієрархії, вершину якої посідає Америка” [32].

Ось таку поведінку населення, його соціальні та політичні устремління, які спричинені не лише місцевими, але й глобальними факторами, на думку Бжезінського, мають враховувати аналітики у їхніх спробах спрогнозувати майбутнє Китаю та Індії. Те ж саме стосується Близького Сходу та Південно-Східної Азії й Північної Африки, а також індійського населення Латинської Америки, “настрої якого дедалі більше стають реакцією на вороже, як їм уявляється, ставлення до них зовнішнього світу. Багато з тих, кого не влаштовує статус-кво, схильні об'єднуватися проти тих, кого вони сприймають як заінтересованих у його збереженні”. Особливо соціально нестійкою є молодь “третього світу”. Демографічний вибух вікової групи до 25 років створив велетенську масу людей, заряджених нетерпінням. Революційна загостреність цієї групи народжується серед мільйонів студентів, сконцентрованих у часто сумнівного інтелектуального рівня вузах країн, що розвиваються. Напіворганізовані у великі об'єднання і спілкуючись через Інтернет, ці студенти готові не лише повторити минулі події в Мехіко (коли студенти захопили університет) чи на площі Тянь Аньмень, але й піти набагато далі: *“Потенційні революціонери, вони являють собою еквівалент бойовничого пролетаріату XIX і XX століть”* (Курсив наш. – Авт.) [33].

Підсумовуючи характеристику глобального політичного пробудження, Бжезінський наголошує, що воно є глобальним за географічним виміром, всеохоплюючим за соціальною структурою (за виключенням віддалених сільських спільнот), на подив юним за своїм віковим складом а тому відкритим до політичних закликів, що поступають із транснаціональних джерел, внаслідок сукупного синергетичного впливу грамотності й засобів масових комунікацій. В результаті *“сучасні популістські політичні пристрасті можуть бути розігрітими і спрямованими навіть на віддалені цілі, не дивлячись на відсутність такої об'єднуючої доктрини, як марксизм”* (Курсив наш. – Авт.) [34].

І ось в такому світі постає проблема самоідентифікації Америки. На переконання Бжезінського, “лише ідентифікуючи себе з ідеєю всезагального почуття людської гідності та її основним принципом поваги до культурного розмаїття і вияву цього почуття у політичній, соціальній та релігійних сферах, Америка була б здатною подолати ризик того, що глобальне політичне пробудження обернеться проти неї. Воно також включає соціальну справедливість, рівність статі та, над усім цим, поваги до культурної й релігійної мозаїки світу. Це ще одна причина того, що *нав'язувана ззовні поспішна демократизація приречена на провал. Стейка ліберальна демократія вироцується поступово і зміцнює себе зсередини”*. (Курсив наш. – Авт.) [35].

Із зазначеного логічно випливає *друга теза* Бжезінського – про *принципи глобального співробітництва* задля упередження загрози скочування у хаос і безлад. Саме про це йшлося під час його виступу в Ярославлі. Особливістю XXI ст., є те, що вперше в історії людства політичне пробудження людства охопило увесь світ. Народи світу охоплені тривогою, викликаною соціальними злигоднями, їх все більше не влаштовує авторитарна політична мобілізація. Відтак в довготерміновому плані *лише демократична участь могла б бути найкращою гарантією як соціального прогресу, так і політичної стабільності*. Звідси висновок, що стосується принципів внутрішньої політики: “досягти всезагального і тривалого соціального прогресу можна скоріше демократичним шляхом, ніж авторитарною мобілізацією” [36].

Сфера зовнішньої політики позначена тим, що загрозу глобальному світу представляє нині не утопічний фанатизм, як в XX ст., а турбулентна складність, що присутньо притаманна такому динамічному й мінливому феномену, як глобальне політичне пробудження. Поєднання наростаючих популістських устремлінь з природними труднощами щодо опрацювання спільних глобальних відповідей на політичні й економічні кризи створює загрозу скочування до міжнародного безладу. Ефективну відповідь на цю небезпеку не можуть самотужки дати ні Німеччина, ні Росія, ні Туреччина, ні Китай, ні Америка. Відтак на порядок денний постає другий принцип: *відповісти на потенційні глобальні потрясіння, які можуть відбутися одночасно з виникненням нових загроз загальній безпеці і навіть виживанню людства, можливо лише в рамках міжнародного співробітництва, заснованого на спільних демократичних цінностях*.

Настав час усвідомити, що *взаємозалежність є не гаслом чи добрим побажанням, а невідворотною вимогою часу*. Що стосується Америки, зазначає Бжезінський, то вона усвідомлює, що їй потрібна Європа в якості глобального союзника, що співробітництво Сполучених Штатів з Росією дедалі більше стає вигідним для обох сторін, що економічна і фінансова взаємозалежність США із все сильнішим Китаєм особливим чином відбивається на політичних зв'язках, що відносини Америки з Японією є важливими не самі по собі, але й для благополуччя всього тихоокеанського регіону. Відтак, виходячи із своїх внутрішніх та глобальних інтересів, Сполучені Штати вбачають доцільним поглиблення взаємовигідного співробітництва між Німеччиною і Росією. Великі сподівання покладаються й на Туреччину, яка сто років тому стала на шлях соціальної і національної модернізації за європейським зразком, а нині, залишаючись членом НАТО, підтримує добросусідські відносини з Росією. Так само й Росія, обравши шлях демократизації й модернізації, прагнула б до більш широкого співробітництва з Європою, з Америкою і, що вповні природно, з Китаєм.

Звідси закономірно випливає ще одна вимога часу: *перевести цінності й інтереси, що пов'язують країни світу, в площину більш всезагальних відносин*. Для цього слід прагнути до справжнього примирення між народами, котрі історично ворогували один з одним. Позитивний приклад цьому подали Франція і Німеччина, а в подальшому аналогічні зусилля були здійснені поляками і німцями. Так само Туреччина і Росія, які ворогували в минулому, підтримують нині добросусідські відносини, а Туреччина і Європейський Союз ведуть складні переговори про взаємовигідне співробітництво. Європа в її більш ширшому розумінні не може з'явитися на світ без такого ж примирення між поляками і росіянами. Ще більш широкі рамки співробітництва можуть виникнути із розширенням американсько-російського співробітництва. За будь-яких умов “у найближчі десятиліття великомасштабне співробітництво між регіонами буде виключно важливе з точки зору глобального блага”. За умови, якщо вдасться уникнути великих міжнародних конфліктів, то “в найближчі десятиліття народи світу, що пережили політичне пробудження, зможуть в остаточному підсумку *прийти до єдиної політичної культури, при якій глобальне співробітництво буде посилюватися конституційно-демократичними принципами, хоча і з неминучими локальними варіаціями*. Японія, Південна Корея та Індія являють собою приклади глобального потенціалу крос-культурної демократичної універсальності” [37].

Третя теза – бажана архітектура майбутнього глобального управління за умов нинішньої кризи глобальної влади стала чи не лейтмотивом виступу З.Бжезінського в Нормандії. Насамперед, він визнає *невиправданість сподівань на однополюсний світ на чолі з надмогутніми Сполученими Штатами*: “Америці стає складно справлятися із наслідками глобальних змін, що все більш прискорюються і вириваються із-під контролю, як на соціально-економічному, так і на геополітичному рівнях. Соціально-економічно світ стає єдиною площадкою, єдиним полем гри, на якому все більш превалюють три реальності, що динамічно розвиваються: глобалізація, “інтернетізація” і дерегуляція... Політично той же самий світ – не дивлячись на позірну концентрацію глобальної сили і влади в руках надто небагатьох держав з велетенськими економічними і воєнними можливостями – є свідком розпорошення сили. Захід іде на спад, тому що йому не вистачає волі до об’єднання, в той же час як Схід піднімається, але також стикається з небезпекою егоїстичного суперництва і потенціальних конфліктів між його провідними державами. *Ні існуючі національні уряди, ані рудиментарні регіональні угоди і організації не здатні забезпечити ефективну дисципліну, не кажучи вже про утвердження контролю, стосовно автономії фінансово-економічного всесвіту, що нещодавно утвердився за рахунок глобалізації, “інтернетізації” і дерегуляції*” [38].

Вищезазначена криза глобальної влади, що дійшла до стадії дерегуляції, ще більш ускладнюється появою “несподіваного феномену масового політичного пробудження”. Зазначений феномен поєднує політично неспокійні студентські рухи та соціально незахищених безробітних: “Обидві ці групи обурені надто багатою частиною людства і переважаючою корупцією своїх правителів. Це обурення і незадоволення владою та привілеями сприяє розв’язуванню популістських пристрастей із вибухонебезпечним потенціалом перетворення у масштабні міжнародні безпорядки” [39].

Здатність Америки на відповідь цьому вибухонебезпечному світу зменшується внаслідок ряду ускладнень. *Перша складність* виявляє себе у *жадобі наживи, класовому егоїзмові фінансової олігархії й ігноруванні нею наростаючих соціальних проблем*. А це, в остаточному рахунку, виявляє себе у нехтуванні з боку олігархів національними інтересами країн Заходу та занедбанні ними проблем світової безпеки в цілому. За словами Бжезінського, “сьогодні термінові трансакції з участю мільярдів доларів відбуваються буквально за секунди; часто-густо вони по суті спекулятивні за своїм характером і такі, що не мають відношення ні до технологічних інновацій, ні до нових форм зайнятості, вони створюють миттєво багатство безпрецедентних масштабів для небагатьох обраних. Інвестиції і можливості у сфері зайнятості за кордоном, мотивовані переважним чином опортуністичними корисливими інтересами, переважають нині над національними інтересами” [40].

Друга складність для Америки пояснюється застарілим соціально-політичним недугом цієї країни – *суспільним невіглаством*. *Справжній деспотизм невігластва дає небажаний ефект – він досить часто погіршує якість політичного керівництва Америки*: “Сьогодні подібний деспотизм виявляє себе в громадському невігластві й ігноруванні світу навколо себе, а також в небажанні громадськості вимагати й іти на короткострокові й справедливо розподілені соціальні жертви в обмін на довготермінове оновлення. Те ж саме невігластво, або як бути більш точним, байдужість – служить перепорою на шляху можливостей Америки справлятися із зовнішнім світом і, особливо, із вище згаданими дилемами” [41].

Третя складність полягає у ще одній традиційній для Америки політичній недозі – *гіперпартійності при наявності політичного тупика*. *Діяльність політичних партій проникнута егоїзмом, при позірному шаленстві й несамовитості в промовах, на ділі наявний прогрес виявляється боягузливим і надзвичайно обережним*. На думку Бжезінського, “ця нинішня політична безвихідь має бути подоланою з тим, щоб Америка могла знову поглянути на оточуючий світ із своєю звичною історичною впевненістю” [42].

Відтак, з урахуванням ослаблення позицій США в ролі єдиного центру сили, перед світовою спільнотою постає ряд завдань щодо *забезпечення ефективного глобального*

політичного співробітництва, яке лише й може виникнути на основі більш широкого консенсусу – як на регіональній, так і на глобальній основі. Насамперед – безконтрольні фінансові спекуляції, що призводять як до економічних, так і до політичних наслідків, “в терміновому порядку вимагають більш широкого і більш жорсткого національного і міжнародного політичного нагляду”. Також слід надати *нового політичного смислу поняттю атлантичного співтовариства: в короткостроковій перспективі воно включало б у себе Америку і Євросоюз, а в довготерміновій перспективі поступово включало б також Росію і Туреччину*. Така перспектива для Росії вбачається у цьому розкладі десь впродовж двох-трьох наступних десятиліть: “доля Росії в подальшому не має на увазі контролю над “половиною світу”. Скоріше питання стоїть таким чином – як їй пережити свою внутрішню стагнацію і депопуляцію в контексті зростаючого Сходу і більш багатого (навіть якщо й прибуваючого нині в розгубленості й ваганні) Заходу. **І саме тому західна політика, спрямована на підтримку більш тісних зв'язків України з ЄС є необхідною передумовою і стимулом для забезпечення в остаточному підсумку більш тісного зближення й Росії із Заходом.** Цього може не відбутися при президенті Путіні, але внутрішні передумови для демократичної еволюції в Росії наростають, і, з моєї точки зору, в остаточному підсумку переважать” (Курсив наш. – Авт.) [43].

Туреччину Бжезінський теж розглядає як майбутню частину Заходу, не в останню чергу тому, що Туреччина “стає все в більшій мірі західною, все більш світською, і при цьому залишається ісламською, і таке поєднання може підірвати заклики ісламського екстремізму і забезпечити регіональну стабільність в Середній Азії не лише для своєї власної користі, але й на користь Європі і Росії. До того ж демократична, світська і при тому ісламська Туреччина може стати найвпливовішим фактором, що підтримує й стимулює прагнення арабських держав до стабільної демократії”. В цілому ж на Сході довгострокова роль Америки, на думку Бжезінського, має насамперед сприяти більш активним ролям Китаю і Японії, сприяючи справжньому примиренню й урегулюванню взаємовідносин між ними, а також переслідуючи взаємовигідне партнерство США з Пекіном. При цьому були розставлені акценти у пріоритетності відносин: ніхто інший як Японія характеризувалася “демократією і основним тихоокеанським союзником і партнером Америки”. А вже для забезпечення більш збалансованої ситуації в Азії Америка має “намагатися пом'якшити все зростаюче суперництво між Китаєм та Індією” [44].

Всі три виступи З.Бжезінського позначені спробами звернути особливу увагу на обнадійливу перспективу, що особливо важливо нині на тлі розповсюдженого історичного песимізму. Він закликає більш конкретно і практично задуматися в геополітичному плані над тим, як терпеливо, крок за кроком наблизити це багатообіцяюче майбутнє і створити відповідні інституції – національні, регіональні та глобальні – *на шляху міжнародного співробітництва, але в жодному разі не диктату з боку США, ані з боку якогось “світового уряду”*. Тобто, концепція “однополюсного світу” у даних виступах З.Бжезінського не простежується, хоча й ставиться завдання піднести США до рівня світового гегемона і координатора в утвердженні ідеї універсальної людської гідності як у самій Америці, так і у всьому світі. Принаймні на рівні декларацій йдеться саме про це.

Росія: “переформатування цивілізаційної сутності”?

Чому ж тоді виступи З.Бжезінського викликали негативну реакцію серед антиглобалістів Заходу, а насамперед Росії? Як на нашу думку, ставлення до тих чи інших викликів залежить насамперед від глибини усвідомлення ситуації, врахування наявних економічних і соціально-політичних ресурсів, а також наявності політичної волі задля досягнення власних інтересів. І в цьому ряду передумов не останню роль має відіграти знову ж таки фактор усвідомлення того глобального політичного пробудження, який торкнувся й Росії.

Ще раз наголосимо – було б науково некоректно зводити всі протестуючі суспільні рухи у тих чи інших країнах до розряду результатів підривної діяльності зарубіжних

спецслужб, як це було характерно за часів холодної війни. Одне із свідчень тому – цей рух став дійсно глобальним, вміщуючи в собі й “оксамитову революцію” на чолі з Вацлавом Гавелом, і польську “Солідарність” на чолі з Лехом Валенсою, і події а площі Тянь Аньмень у Пекіні, і “кольорові революції” на пострадянському просторі, і нинішню “арабську весну” (навіть з її нинішніми “зимніми протягами”), і масові соціальні витупи в Європі, і, врешті-решт, появу у США Партії Часпиття та руху “Окупуй Уолл-Стріт”. Показово, що до виступів у Америці той же З. Бжезінський ставиться тверезо й виважено: “Я вважаю, що критика на адресу Уолл-Стріту повністю виправдана, тому що Уолл-Стріт перетворився в інструмент безвідповідальних спекуляцій, символ жадібності і соціальної байдужості. Я не розумію, як можна знайти виправдання поточному стану справ у такій уповні багатій країні, як США, тому що 25–30 % національного добробуту перебуває в руках менш ніж 1 % населення, в той час, як у інших його значно менше” [45].

Пояснюючи фактори, що покликали до життя глобальне політичне пробудження, Бжезінський в той же час дистанціюється від спроб приписати Америці ініціювання та просування цієї доктрини в практику політичного життя, оскільки розмах пробудження, на його думку, є результатом дії сил, що помітно переважають всі ті ресурси, які США спроможні були б задіяти для підтримки цих суспільних рухів. Американський науковець зазначає, що цей рух є “результатом останніх двох століть, впродовж яких грамотність стала загальнопланетарним явищем... Саме ця інтелектуалізація населення створила умови для глобального політичного пробудження, при тім що його соціальне філософське і політичне наповнення завжди залежить від історичного і культурного контексту кожної конкретної країни” [46].

Прикладом диференційованого ставлення є різниця у підходах до оцінки подій в Росії, з одного боку, та в Єгипті – з другого. Доктрина глобального політичного пробудження, зазначає він, не має на увазі те, що результатом цього пробудження обов’язково буде демократія. Наприклад, в Єгипті політичне пробудження виникло в результаті краху надій і стало наслідком стихійного обурення, що набуло вкрай “нетерплячих” форм через відсутність хоча б якихось ліберальних чи демократичних традицій. Специфіка ж Росії полягає в тому, що тут пробудження наростає не внаслідок руйнації надій чи гніву, що привели б до соціальних катаклізмів і громадянської непокори: “Це пробудження народжене запитом на невід’ємні права, які пред’являє новий середній клас – молоді космополіти. Я вважаю, що це політичне пробудження в тривалій перспективі може привести до створення справжньої демократії” [47].

Ця оцінка ситуації в Росії збігається з баченням деяких російських олігархів. Наприклад, глава “Роснано”, колишній співголова партії “Союз правих сил” Анатолій Чубайс вважає, що епоха стабільності в Росії завершилася, а тому є сенс говорити про неминучість зміни суспільно-політичного тренду. Щоправда, позиція Чубайса виразно двозначна. З одного боку, він визнає, що в процесі пробудження “задіяні щонайсильніші глибини тектонічні сили”, здатні розвернути країну, що стоїть на порозі демократичних реформ. З другого боку, він вважає, що “торжество демократії зупинить економічний розвиток країни”.

Логіка його суджень така: причини, що вивели людей на Болотну площу і Проспект Сахарова, настільки глибокі, що їх дія періодом у півроку не вичерпується. Більше того, “вони створюють такий могутній політичний запит, що не відповісти на нього влада вже не може. Цей запит і відповідь на нього й сформуєть тренд розвитку країни на наступні п’ять-десять років”. Корінь проблеми полягає в тому, що змінилася соціальна структура країни – з’явився середній клас, який нікуди не дінеться, він буде лише збільшуватися, а обсяг його вимог буде лише наростати: “Суть цього запиту дуже проста: демократія. Росія стоїть на порозі демократичної реформи”. Однак за ситуації, що склалася в країні, **Чубайс прогнозує три сценарії можливого розвитку в країні, і всі три, з його точки зору, негативні. Перший сценарій:** влада може “душити опозицію поліцейськими методами”, що “в Росії уповні можливо й дуже природно... Вірогідність ризику невелика, але він потенційно

присутній”. *Другий сценарій* нічим не кращий першого: він “називається “Втрата керованості”, що означає масове вуличне насилля. Ми, мешканці Росії, добре пам’ятаємо, що це: згадайте як 4 жовтня 1993 року в шість годин ранку по Білому дому били танки! Такий сценарій теж вірогідний”. *Третій сценарій*, за оцінкою Чубайса, “зовсім дивний”, але уповні вірогідний: “в Росії візьмуть гору цінності демократії” і Держдуму “перевиберуть на чесних виборах”. Олігарх Чубайс зовсім не в захваті й від такого повороту справ. На його думку, це може обернутися для країни великими неприємностями: нова Дума “буде не гіршою, вона буде лівішою”, а відтак “вона неминуче заблокує ті абсолютно затребувані економічні реформи, що не доопрацьовані впродовж останніх десяти років, а це буде означати ступор в економічному розвитку країни в результаті тріумфальної перемоги демократії” [48].

Не пропонуючи якогось оптимального виходу з ситуації, Анатолій Чубайс лише констатує наявність виклику часу, де рушійною силою, яка підштовхне правлячу владу до перетворень у країні, стає наростаючий середній клас: “Те, що раніше ніколи не відбувалося, а нині відбулось. В гайдарівських термінах це – п’ятнадцять тисяч доларів на душу населення. Він з’явився, середній клас, і йому категорично не подобається те, що відбувається в країні. Цей клас в гробу бачив всю нашу політичну систему”. Так що майбутній масштаб перетворень – економічних, політичних, соціальних, культурних, які країні доведеться пережити в наступні навіть не десятиліття, а три-п’ять років – можна буде порівнювати хіба що з “лихими дев’яностими”. Ще в жовтні 2011 року Чубайс прогнозував: “Це абсолютно нова якість суспільної свідомості. Це все ознаки того, що в країні щось клацнуло, змінилося. І цей процес набагато сильніший, ніж вибір між президентом Медведевим і президентом Путіним. Це набагато могутніше. Це така глибінь, і така титанічна міць, що з нею доведеться рахуватися будь-якому президенту” [49].

Слід зазначити, що йдучи на президентські вибори, Володимир Путін не міг, зрозуміла річ, не викласти своє бачення основних контурів світового порядку та майбутнього глобального управління. *Як прихильник багатополярного світу, він вбачає Росію самостійним цивілізаційним світом та незалежним центром прийняття рішень, після виходу на більш високу ступінь інтеграції з своїми сусідами у формі Євразійського союзу.* У своєму виступі в якості кандидата у президенти він відразу ж зазначив, що мова, мовляв, не йде про відновлення СРСР у тому чи іншому вигляді, але тісна інтеграція на новій ціннісній, політичній, економічній основі – це вимога часу: “Ми пропонуємо модель могутнього наднаціонального об’єднання, здатного стати одним із полюсів сучасного світу і при цьому відігравати роль ефективної “зв’язки” між Європою і динамічним Азіатсько-Тихоокеанським регіоном”. В. Путін постарався заспокоїти тих сусідів (очевидно насамперед Україну), хто пояснює своє небажання брати участь у просунутих інтеграційних проектах на пострадянському просторі тим, що це суперечить їх Європейському вибору: “Євразійський союз буде розбудовуватись на універсальних інтеграційних принципах як невід’ємна частина Великої Європи, об’єднаної єдиними цінностями свободи, демократії та ринкових законів” [50].

Продовжуючи думку, Путін вбачає майбутнє світу в таких контурах. Наприклад, два щонайбільші об’єднання нашого континенту – Євросоюз і Євразійський союз – засновуючи свою взаємодію на правилах вільної торгівлі і сумісності систем регулювання, об’єктивно, в тому числі й через відносини з третіми країнами та регіональними структурами, здатні розповсюдити ці принципи на увесь простір – від Атлантики до Тихого океану. На просторі, який буде, на думку Путіна, *гармонічним за своєю економічною природою, але поліцентричним з точки зору конкретних державних механізмів і управлінських рішень.* Потім буде логічно розпочати конструктивний діалог про принципи взаємодії з державами Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Північної Америки, інших регіонів. Відтак, на думку російського керівництва, створення Євразійського союзу, ефективна інтеграція – це той шлях, який дозволить учасникам цього процесу посісти гідне місце в україн складному ХХІ столітті.

Як на нашу думку, інтеграційний план Путіна, як і будь-які інші плани, в тому числі й Бжезінського, мають право на існування, тим більше, що викладений він досить виважено і спокійно, без конфронтаційної риторики. Однак є суттєвий момент: важливим є не лише факт проголошення, але й факт сприйняття того чи іншого проекту як широким громадянським суспільством, так і тими представниками правлячих кіл, які забезпечують легітимаційну політику влади. Для реакції на виступ Путіна з боку самих росіян досить познайомитися з коментарями, розміщеними на блозі “Радио ЭХО Москвы”. Тут вміщено великий масив відгуків, що заслуговують, безумовно, на самостійний науковий аналіз. Ми ж наведемо лише деякі з них, намагаючись передати широкий горизонт суджень з цього питання.

Тут і позиція скепсису, й підтримки ідеї Євразійського союзу. Часто сприйняття цієї ідеї далеке від академізму викладу В.Путіна, але при тім воно наближене до буденної масової свідомості російського суспільства, що, врешті-решт, і передає у значній мірі реальний стан громадської думки: “За старих радянських часів було дуже багато хорошого. Мене порадувала стаття Путіна. Без радикалізму і непотрібної суєтності *ми відтворюємо зруйновану країну – СРСР*. Звичайно, відтворюємо зовсім у новому організаційному форматі. Відрадно, що наші лідери мислять стратегічно, розуміють, що об’єднання зруйнованої країни – це надзавдання, яке необхідно реалізувати... В статті міститься надто тлустий натяк на те, що *ми чекаємо в СЕП наших українських братів*”. Інша точка зору: “Мене, до речі, ця стаття заразила своїм ентузіазмом просто мимоволі. Але Ви так і не пояснили: що робити з корупцією ж? *Ви подивіться, ХТО організує цей союз* (до речі, дуже симпатична назва ЄврАзЕс). *Відповідно, що в них вийде реально, а не на папері...?*”. Ще одне із багатьох суджень: “Самим слід рухатися нагору, армія і флот – ось наші союзники! А з путінської затії нічого не вийде, *ніхто не захоче продуктивно співробітничати із злодіями*”. І, нарешті, “*Імперські амбіції так і пруть з усіх цілин... Мало йому Росії, чи що?*”. (Курсив наш. – Авт.) [51].

Російські політологи, що забезпечують легітимаційну політику правлячих верств Росії, відреагували, зрозуміла річ, одностайною підтримкою курсу В.Путіна, зосередивши критичний потенціал на виступі З.Бжезінського 14 жовтня 2011 р. в Нормандії. Останній вони розцінили як реакцію на виступ російського лідера і постаралися дати рішучу відсіч в традиціях “холодної війни”. Як ми вже зазначали, прогнози Бжезінського щодо бажаного нового світового порядку російські аналітики оцінили в контексті виступу Черчилля в Фултоні 1946 року як проголошення Сполученими Штатами новітнього варіанту “холодної війни” проти Росії: “**Росія, на думку Бжезінського, – якщо поглянути на суть висловлюваних ідей – має бути ліквідована повністю як цивілізація, залишаючись єдиним цілим в географічному сенсі. Однак така ліквідація має відбутися не шляхом демонтажу – саме на цьому шляху її неминуче чекає розпад. Вона має бути включена в атлантичну цивілізацію цілком, звільнена від найменших ознак самостійності й ідентифікації**” [52].

В процесі аргументації цієї тези російські конспірологи звернулися до свого улюбленого прийому – викриття “світової змови” проти російської цивілізації. Суть справи, мовляв, полягає в тому, що Атлантична цивілізація розвивалася впродовж всієї своєї історії за рахунок грабежу і захватів, що, власне, “властиво всім на тому чи іншому етапі розвитку”. Однак тут же інші гілки християнства поза межами православ’я проголошуються споконвічним супостатом людства: “з моменту виникнення протестантської релігії грабіж і паразитизм із етапу розвитку перетворився в парадигму існування. Атлантична цивілізація послідовно знищила або поставила на грань знищення цивілізації Мезоамерики, Азії, Африки, Китаю. Політика колоніалізму стала для євроатлантичної цивілізації тим допінгом, який дозволив їй посилитися порівняно з усіма іншими і нав’язати всій решті світу свої правила і свій світогляд” [53].

Врешті-решт, пишуть викривачі “світової змови”, атлантична цивілізація набула в ході свого розвитку системного й неподоланного пороку – вона розбестилась, деградує й виявляє

свою нікчемність на тлі різкого піднесення Сходу. За цієї ситуації *роль і значення Росії у світі набувають справді месіанського значення – вона стає не лише вирішальною точкою в боротьбі цивілізацій, а й останньою надією на спасіння людства*. Бжезінському приписується парадоксальний висновок, якого він у зазначених виступах, як на нашу думку, не робив: “Захід має гостру потребу в цивілізації, яка постане на шляху наростаючої могутності Сходу і захистить Атлантичну цивілізацію. Такою він бачить саме Росію – при тім, не все так просто. Росія завжди перебувала на цивілізаційному перехресті і зуміла стати транслятором смислів – перекладачем з однієї цивілізаційної мови на іншу. Їй притаманні терпимість, пластичність і вміння знаходити спільну мову з усіма. Саме це і є метою Бжезінського – він вбачає у знищенні цивілізаційної ідентичності Росії запоруку того, що вона буде включена у склад Атлантичної цивілізації на правах Дикої дивізії, що вогнем і мечем захищатиме цінності Заходу. А ось для цього й виникає потреба *зберегти Росію в цілісності, переформатувавши її цивілізаційну сутність*”. (Курсив наш. – Авт.) [54].

А далі вже російські конспірологи переходять до вповні реальних кроків щодо викриття ворогів Росії – як внутрішніх, так і зовнішніх. За їх версією, із виступів Бжезінського нібито випливає практичний план упокорення Росії: “ліквідація хоч в якійсь мірі національно орієнтованого керівництва Росії. Іншими словами – в найближчому майбутньому в Росії має відбутися не просто кольорова революція, яка приведе до влади прозахідний уряд – ця кольорова революція має бути з префіксом супер-. Мега-. Вона має стати квінтесенцією усіх проведених раніше революцій на пострадянському просторі й просторі Східної Європи. Російська еліта має бути зачищеною до стану повної нездатності навіть формувати інтереси власне Росії і має бути інтегрована в атлантичну еліту”. А далі слідує алармістські попередження, що спершу Росії судитиметься не війна чи воєнна поразка, а ціла низка надзвичайних зрад з метою ліквідації будь-яких атрибутів самостійності – від власної армії і воєнної інфраструктури, до захоплення всієї значущої власності й галузей економіки. До влади можуть прийти прозахідні лідери, які й укладуть договори щодо включення Росії в НАТО й підпорядкування армії натовським генералам, а наслідком входження Росії у ВТО стане захоплення її власності й промисловості. А тим часом телебачення й Інтернет насаджуватиме лише “загальнолюдські цінності”. Якщо цей план не вдасться, стверджують російські конспірологи, то тоді Росії нав’яжуть громадянську війну, внаслідок якої “буде зметено керівництво держави”. І не слід чекати названих Бжезінським термінів у 10–20 років, бо реалізація висловлених ним ідей, мовляв, може розпочатися вже в найближчі місяці [55].

У цих алармістських попередженнях особливе місце займає своєрідна “демонізація” України як нібито агента впливу від архітекторів “світової змови”: “Нинішня політика Заходу щодо спонукання України до тісних зв’язків з Євросоюзом вбачається Бжезінським важливою предтечею стимулювання Росії до якомога ближчого втягування її в “атлантичну цивілізацію” і до відмови від власних геополітичних амбіцій... Атлантичне співтовариство намічено перетворити в глобальну силу. Це передбачає включення в нього РФ, їй пропонується стати частиною нового атлантично-євразійського співтовариства, свого роду “щитом Заходу” на сході Євразії, але, очевидно, ціною відмови від самостійної геополітичної ролі” [56].

Виникає ряд запитань. Чому нагнітається ця істерія на грані розв’язування “громадянської війни”? Які ж зіткнення поглядів так стурбували ревнителів унікальної ідентичності російської цивілізації? Чому російській цивілізації вже в котрий раз в історії загрожує протестантське латинство? На досить пістрявому пропагандистському тлі алармістської стурбованості конспірологів хотілось би все-таки окреслити офіційну позицію Росії щодо її бачення перспектив глобального управління з метою недопущення безладу і хаосу у світі.

Таке бачення було викладено у виступі Міністра закордонних справ Росії С. Лаврова на 48 Мюнхенській конференції з питань безпеки 4 лютого 2012 р. Відзначаючи глибину й радикальний характер суспільних трансформацій та прискорення історичних процесів у світі, здатних привести до радикальних змін геополітичного ландшафту, С. Лавров акцентував

увагу на неминучості формування *поліцентричної* міжнародної системи. Відмітною рисою часу, на його думку, стало те, що формування міжнародних відносин нині виразно набирає цивілізаційного виміру, коли пошук народами своєї ідентичності у все більшій мірі набирає релігійні обриси. За цих умов “завдання зміцнення партнерства цивілізацій із площини академічних дискусій переміщується у сферу великої політики”. Лаврова непокоїть той факт, що дискусії навколо проблеми формування євроатлантичної і євразійської спільноти заражені вірусом “гри з нульовою сумою”, характерної, як він вважає, для європейської політики в XIX та XX ст. А втім проглядається реальна перспектива “переведення на якісно новий рівень партнерства країн і народів, об’єднаних спільними коренями і цінностями християнства, таких що мають подібну “культурну матрицю”. З цієї точки зору “Росія і Північна Америка являють собою східну й західну гілки європейської цивілізації”. Відтак, на думку російського міністра закордонних справ, нереально ставити на порядок денний “тези про “інкорпорацію” Росії в “розширений Захід” без врахування століттями напрацьованих традицій зовнішньополітичної самостійності нашої країни. Росія просувається по шляху комплексного оновлення, що включає модернізацію її політичної системи. Але темпи і характер демократичних процесів у нашій країні буде диктуватися виключно внутрішніми потребами, а не порадами ззовні” [57].

У сфері зовнішньополітичній, заявив С. Лавров, “ми не будемо брати участь в конструкціях, що мають за мету стримувати Китай, який є нашим добрим сусідом і стратегічним партнером. Розбудова альянсів, що протистоять один одному, – це рецепт минулої епохи, який за сучасних умов може обернутися зісковзуванням до глобальної катастрофи. Вважаємо контрпродуктивними й ідеї натоцентричної конструкції глобальної безпеки шляхом створення якихось “мостів” між Північноатлантичним альянсом і його партнерами в різних регіонах”. На думку російського міністра, настав час “мережевої дипломатії”, коли у перспективі “можна було б вести справу до формування спільного широкого простору безпеки, що складався б із поєднаних в “кільце” регіональних сегментів, учасники котрих були б пов’язані комплексом юридичних і політичних зобов’язань”. Зокрема Росія не виключає ситуацій, коли світова спільнота може бути змушеною втрутитися у ті чи інші внутрідержавні конфлікти з метою недопущення чи покладання краю загрози міжнародному миру й безпеці. Але робити це слід у строгій відповідності з Главою VII Статуту ООН. (Курсив наш. – Авт.) [58].

Отже, принциповим моментом розбіжностей між позицією Росії і США, як це впливає з порівняльного аналізу бажаної моделі світоустрою у викладі Лаврова та Бжезінського, є те, що за умов кризи “однополярного світу” і наростання глобального політичного пробудження з важкопрогнозованими наслідками, Бжезінський висуває ідею “наближення” Росії до Європи, а самої Європи до США на засадах демократії і дотримання прав людини. Зокрема на Ярославському форумі він наголошував: “досягнення поставлених перед нами цілей в ситуації, коли у нас є єдиний демократичний простір, стане важливою перевагою для всіх нас, коли у нас будуть колективні зусилля щодо досягнення поваги прав приватних осіб на основі принципів Євросоюзу, Росії, Туреччини, України і Сполучених Штатів для того, щоб концептуалізувати гнучкий графік, скажімо, до 2050 року щодо поступового – десятиліття за десятиліттям – здійснення цього знаменного гасла: усвідомлення нової співдружності на основі співробітництва від Ванкувера до Владивостока” [59]. Отже, в Бжезінського насамперед йдеться про засади демократії і прав кожної окремої людини, які мають бути покладені в основу формування “багатоступінчатої” ієрархії нового центру сили у світі, що виступав би гарантом безпеки і недопущення хаосу.

І навпаки – як це впливає з аналізу аргументів російської сторони, головним трендом сучасності для її офіційних аналітиків є багатополлярність світу та формування поліцентричної міжнародної системи з урахуванням “культурної матриці” на релігійній основі. А оскільки, мовляв, “Росія і Північна Америка являють собою східну й західну гілки європейської цивілізації”, то це дає обом державам рівні підстави бути самостійними центрами сили. Закінчення “холодної війни” в даному контексті має означати “відновлення

неперервності процесів, порушених трагедіями ХХ століття, і зміцнення фундаменту загальноєвропейського простору” [60]. Відтак напрошується висновок, що в основу основ нової системи безпеки в світі мають бути покладені не принципи демократії й права людини, а культурна матриця християнства. А це вже нагадує повернення до “нового середньовіччя”, про яке досить часто пишуть сучасні політологи. І в цьому проглядається звична для “Святої Русі” логіка: Росія апелює до “напрацьованих століттями традицій зовнішньополітичної самостійності”, які, як ми знаємо з історії, традиційно зводились до концепції “Москва – Третій Рим”.

Закономірно виникає питання – невже в суспільній думці Росії зовсім відсутня якась інше, альтернативне бачення перспектив сучасного розвитку і забезпечення безпеки у світі? Тут, на нашу думку, було б некоректно оминати судження ліберально налаштованих дослідників, хоча їх вплив на поточну політику офіційної Росії, судячи з усього, незначний. Взяти хоча б широко знаного в світі російського науковця В’ячеслава Іноземцева. З його точки зору, прагнення до “багатополярного” світу (як альтернативи “світового уряду”) обґрунтовується нині скоріше емоційно, ніж логічно, і не може служити підставою вирішення світових проблем. Втім, зазначає він, і покладатися на рішення і дії однієї наддержави теж суперечило б здоровому житейському глузду. Тут В. Іноземцев солідаризується з думкою англійського аналітика Найела Фергюссона: “Багатополярність не стане альтернативою однополярності. На зміну останньої прийде аполярність – глобальний вакуум влади. І від цього глобального безпорядку виграють сили, далеко більш небезпечні, ніж великі держави, що суперничають одна з одною”. Уроки останніх 20-и років стали реальним підтвердженням того, що тенденція до “багатополярності” може знаменувати собою пришествя “нового середньовіччя” – анархічного стану “світу без гегемона”.

У певній мірі втішає те, що багатополярного світу, за великим рахунком, в історії ніколи ще й не було. Навіть за часів існування середньовічних великих імперій – римської, перської, китайської, монгольської, османської і російської – не було ще того глобалізованого світу, за якого ці держави могли б стати в ньому полюсами. Відносини між цими імперіями вичерпували епізодичні й локальні конфлікти. Більше того, на 300 років – з кінця XV століття по середину XVIII – цей світ звівся до єдиного полюсу, яким стала Європа. Якщо багатополярність і проглядалася час від часу в різноманітних комбінаціях в межах цієї самої Європи, то “головний урок європейської історії полягає в тому, що *багатополярна система завжди прагла через війни і конфлікти перетворитися в більш просту, біполярну версію*”. (Курсив наш. – Авт.) [61].

З певним елементом умовності єдиним втіленням багатополярного світу, на думку Іноземцева, можна було визнати ситуацію 1930-х років (Англія, Франція, Італія, Німеччина, СРСР, Японія, США) з її зростаючою хаотизацією міжнародних відносин, що призвело врешті-решт до сповзання світу в катастрофу Другої світової війни і швидким формуванням біполярного устрою, де на одному полюсі опинилися держави “осі”, а на другому – сили антифашистської коаліції. Після закінчення війни відбулося чергове “перезавантаження” системи: біполярність відродилася знову у вигляді капіталістичної і комуністичної систем, вона допомогла пережити роки “ядерного стримування” і відійшла в минуле після завершення “холодної війни” в 1989–1991 рр. Однак і світ з однією наддержавою США не приніс стабільності. *Зазначений вище аналіз спонукає до висновку – багатополярність не дає жодних підстав для сподівань на мир, стабільність і справедливий світовий устрій*.

Які ж основні тренди дня сьогоднішнього і що на нас може чекати в найближчій перспективі? Поки що перейнята своїми проблемами Європа час від часу демонструє “нейтралітет” і дистанціюється від ряду світових проблем, а тому іноді складається враження, що вона й зовсім хоче “вийти із гри”. Сполучені Штати, втягнувшись у конфлікти на периферії, намагаються якимось “зберегти лице” і дати собі раду. Китай стає другою країною світу за обсягом воєнних видатків і поступово створює навколо себе регіональний альянс з Пакистаном, Мьянмою, Бангладеш, Шрі Ланкою, Мадагаскаром та рядом острівних держав, що охоплює іншого гіганта – Індію. У відповідь Індія шукає підтримки у США та

прискорено нарощує політичну та воєнну взаємодію з Японією. В цей же час Росія, володіючи лише 2,4 % світового ВВП та з населенням, що за чисельністю поступається населенню Бразилії, Індонезії, Бангладеш і навіть Нігерії, претендує при тім на роль окремого світового центру в багатополлярному світі. В цілому ситуація в світі дає підстави сподіватися, що існуюча хистка конфігурація є перехідною формою після “холодної війни”, вона вочевидь є недовговічною і тяжіє до більш стійкого біполярного устрою світу.

Врешті-решт, яка перспектива на майбутнє і на яке місце в очікуваній новобудові може претендувати Україна?

Згідно концепції В.Іноземцева, насамперед слід адекватно сприймати ситуацію в світі і тенденції подальшого міжнародного розвитку. Стає очевидно, що однополярний світ в його американській версії втрачає здатність до самоупорядкування. Але настільки ж очевидно, що на даний момент США залишаться одним із полюсів сучасного “приполярного” світоустрою поряд з Європою і все зростаючим Китаєм. Росія, з домінуванням сировинної спрямованості її економіки, наростаючими соціальними проблемами й армією, недостатньо підготовленою до дій у віддалених від власних кордонів регіонах, навряд чи може претендувати на роль самостійного полюса. Як приклад російський автор наводить інтеграційні зусилля Росії на просторі СНД, які “складно не назвати повним провалом”. Він поділяє думку тих аналітиків, для яких *найбільш реалістичним вбачається світ, де домінує американська, європейська і китайська “імперії”, а паралельно існує “другий світ” із країн, які можна було б віднести до “глобального середнього класу”, і який би міг би відіграти роль другої ключової точки опори у сучасному світі.*

Відтак прогнози російського аналітика на перспективу звучать не досить оптимістично: “Зрозуміло, варіант триполярного світу – вірогідний, але не єдиний. Точніше, це найближча перспектива. Але така конфігурація навряд чи стане остаточною. США, Європа і Китай – далеко не увесь світ, і збереження в ньому (хай і на “других” ролях) таких великих гравців, як Індія, Японія, Росія, Бразилія, Пакистан, Іран і арабські країни, залишає велике поле для конфліктів і переділу сфер впливу. Ми не знаємо, які ресурси й можливості виявляться найбільш цінними через 40–50 років і навколо чого розгорнеться основне протистояння. Але скоріш за все в багатополлярному світі запанує не мирне співробітництво полюсів, а система сеньйорально-васальних відносин між полюсами та їх близькою “периферією”. На кордонах периферій можливі конфлікти – як ініційовані великими державами, так і викликані спробами появи нових центрів сили. Багатополлярний світ XXI століття стане світом насилля і війн – і як такий не буде стабільним”. (Курсив наш. – Авт.) [62].

І тут нам слід задуматись – якщо дійде до цього, то Україні, що перебуває саме на периферійному прикордонні Євросоюзу та Євразійського союзу, прийдеться скрутно. Втішає хіба що досвід історії, який учить: за умов наростання нестабільності система намагається будь-що віднайти баланс через знаходження нової біполярності. Серед шеруги вірогідних, на думку В. Іноземцева, “найбільш стійкою конфігурацією міг би стати альянс між США, Європою, Росією і Японією, в рамках якого були б опрацьовані нові довгострокові правила функціонування міжнародної політики”. Це міг би бути один із варіантів так званого “Північного альянсу”, що відповідало б ідеї “єдності всього євроатлантичного простору від Ванкувера до Владивостока”, висунутій у свій час Росією.

З даної ситуації Україна мала б зробити свої висновки. Яким би не склався вірогідний біполярний світ середини XXI ст. (як один із варіантів – “Північ-Південь”), він потребуватиме правил та інститутів, що гарантували б його стабільність. А такі правила за всіх часів у історії формулювалися тими, хто вже володів домінуючими позиціями у світі. Росія на сьогоднішній день лише ставить завдання зайняти в ньому достойне місце, до того ж апологія з її боку “багатополлярності” відволікає цю країну від більш важливого на сьогоднішній день завдання світової ваги: підвищення керованістю світу за допомогою ефективних міжнародних інститутів. Отже, напрошується висновок, що тональність у нинішньому міжнародному оркестрі все-таки задаватимуть теоретики різноманітних західних “мозкових центрів”.

Однак і тут виникає запитання: наскільки адекватними є їхні аналізи і прогнози, та наскільки реальними є перспективи втілення їх у життя?

“Іронія історії”: межі наукового передбачення

А тут не все так просто і однозначно. Над горизонтом політичних наук США, зокрема в частині аналізу і прогнозу, піднявся пил піщаних бур із загрозою тривалої засухи: у травні 2012 р. Палата представників ухвалила поправку до законопроекту, що передбачає скасування грантів Національного Наукового Фонду (далі – ННФ) для політологів. Остаточне слово залишилося за Сенатом, однак відчуття песимізму, якщо не паніки, відразу охопило експертів від науки: веб-сайт Американської Асоціації Політичних Наук тільки й сурмив про активну співпрацю науковців з урядом, особливо в галузі оборони, зазначаючи, що саме цей факт їхньої активної участі в легітимаційній політиці щодо США й має стати основним аргументом на користь збереження фінансування політологів з боку ННФ. У своє оправдання політологи кивають на те, що за цією поправкою стоять антиінтелектуальні республіканці, які, мовляв, хочуть підірвати науковий потенціал демократів напередодні президентських виборів. Хай там як, але ці аргументи були не в силі приховати конкретних фактів провальних аналізів та прогнозів з боку американських експертів. Як слідує із статті Жаклін Стевенс у газеті “Нью-Йорк Таймс”, американська влада відверто продемонструвала своє невдоволення політологами, які виявилися нездатними спрогнозувати ні розпад СРСР, ні різке посилення та активізацію “Аль-Каїди”, ані глобальне політичне пробудження, зокрема в арабських країнах. В результаті “кар’ери були вибудовані, нагороди отримані, мільйони доларів було розподілено поміж експертів з міжнародних відносин для наукових досліджень, незважаючи на те, що навіть астролог Ненсі Рейган міг би продемонструвати кращі навички прогнозіста” [63].

Як на нашу думку, рішення Палати представників щодо зупинення фінансування політологів не слід переоцінювати, а тим більше розглядати як відмову влади від послуг наукової експертизи. Будь-яка криза є лише приводом позбавитись певного баласту та переформатувати існуючі структури для подальшої активізації їх роботи відповідно до нових вимог часу. Запитання Жаклін Стевенс – “З яких причин мої колеги займаються низькопоклонством перед Конгресом за дослідницькі гранти, що мають ідеологічне підґрунтя?” – можна розглядати як риторичне. З того часу як виникла майнова диференціація, приватна власність і держава, неминуче виникала й проблема інституціалізації влади з притаманною для неї легітимаційною політикою на зразок “кожна влада від Бога”. У склад основних функцій легітимаційної політики входить пояснення, обґрунтування й оправдання влади щодо здійснюваного нею курсу, а також внесення пропозицій щодо створення сприятливих можливостей для діяльності політичного процесу.

Для нашої історії це теж не новина. Ще в древні часи князівська влада виділяла “десятину” на функціонування церкви, не кажучи вже про просторі земельні угіддя. Що вже говорити про зростання ролі і значення легітимаційної політики як високоструктурованого політичного інституту в ХХІ ст. Отже і в США чутки про голодну смерть політологів внаслідок позбавлення їх грантів ННФ, як на нашу думку, є дещо перебільшеними. Тим паче, що широка мережа недержавних фондів, очевидно, й візьме під свою опіку більш кваліфікованих аналітиків, позбавившись при тому якихось одіозних фігур. Як засвідчує вище наведений матеріал про діяльність “мозкових центрів”, багато в чому збереженням свого панування й відносній результативності планів глобального управління сильні світу цього саме й зобов’язані продуктивному функціонуванню легітимаційної політики цих центрів. Нині цей напрям забезпечує не лише функцію набуття й утримання влади політичними суб’єктами, але й забезпечення перспективності й результативності впроваджуваної ними політики.

Так що, поза всяким сумнівом, влада і обслуговуючі її політологи порозуміються. Краще чи гірше, як ми знаємо й на власному досвіді, легітимаційна політика в цілому зводиться до визначення тієї міри експлуатації та надексплуатації природних і людських

ресурсів, яка б не доводила до соціального вибуху (“лише б не було війни!”), забезпечуючи певний рівень матеріальних та культурних благ для фізичного виживання (“щоб вчасно платили заробітну плату та пенсію!”). Зрозуміло, що загострення проблеми ресурсів у світі призводить до нерівномірності їх використання. Так, рівень доступу до матеріальних і політичних ресурсів в центрі капіталістичної світ-системи дає досить високі гарантії забезпечення соціальної стабільності. І навпаки – чим далі від центру до периферії капіталістичної світ-системи, тим більше цей рівень понижується, провокуючи радикалізацію глобального політичного пробудження. А тому було б наївно покладати відповідальність за фінансово-економічну кризу в сучасному світі (який увійшов у фазу системної кризи й цілої низки поразок правлячих еліт із втратою не лише влади, але й життя) виключно на прорахунки у здійсненні легітимаційної політики. Хоча й тут є частка правди.

Наприклад, урядові кола США самі підштовхували дослідників до неадекватних висновків: вони “непропорційно підтримували наукові дослідження, які піддаються статистичному аналізу та математичним моделям, хоча всім відомо, що чіткі рівняння, побудовані на довільних числових даних та припущеннях, лише маскують безлад реалій та нездатність відповісти на поставлені запитання”. По формі ці аналітичні матеріали були математично та статистично нібито й обґрунтованими, але по суті ігнорували той факт, що суспільні процеси, як правило, є нелінійними, а синергетичний ефект поєднання безлічі різноманітних факторів часто неможливо звести до якогось одного причинно-наслідкового ряду. Саме тому для пояснення цього феномену Ж. Стевенс вважає доречною думку Карла Поппера, чия книжка *Логіка наукового пізнання* (1934) залишається для неї “наріжним каменем наукового методу”. Оцінюючи можливу достовірність наукового прогнозу, К. Поппер писав: “Довгострокові передбачення можуть виводитися з науково-обґрунтованих прогнозів лише тоді, коли вони застосовуються до добре ізольованих, стаціонарних і рекурентних (зворотно-послідовних – Авт.) систем. Такі системи дуже рідкісні в природі і людське суспільство не є жодною з цих систем” [64].

На нашу думку, судження Поппера є досить раціональним, але й воно не вичерпує всю складність проблеми, оскільки одним із головних прорахунків легітимаційної політики є нехтування фактором “іронії історії”, а це, врешті-решт, прирікає будь-який політичний проект на поразку в ході його реалізації на практиці. Для вирішення проблеми достовірності прогнозу необхідно вийти за звичні рамки вузько дисциплінарного – історичного, економічного, соціологічного чи політологічного аналізу тощо – й вдатися до методів міждисциплінарного підходу, вийшовши, в остаточному підсумку, на усвідомлення “іронії історії” як аспекту історичного буття й методу історичного пізнання неосяжного трансцендентного. Розвиток наукового пізнання засвідчив, що лише в процесі філософського осмислення історії вдається віднайти її (історії) здатність до внутрішньо суперечливого руху, який приводить за певних умов до таких ситуацій, які можна назвати об’єктивно іронічними.

Те, що такого роду ситуаціями наповнена вся історія розвитку людства, усвідомилося досить пізно. Хоча іронія й використовувалася Сократом як методологічний прийом пізнання істини через вияв протиріч ще в діалогах Платона, однак лише в XVIII–XIX ст. поняття “іронії історії” набуло більш широкого ходження з початком кризи механістичного детермінізму у світогляді передових мислителів того часу. Саме тоді жорстко обумовлені причинно-наслідкові залежності, властиві природі, виявилися непридатними, коли за їх допомогою спробували пояснити явища суспільного життя і поведінку людей в процесі їх історичного розвитку. Очевидно, цей момент і виділив Г. Гегель коли підкреслив у розвитку суспільного життя наявність “хитрощів історії”, тобто таких парадоксальних ситуацій, коли остаточні наслідки у поведінці людей і цілих народів виявилися поза логікою їх попередніх замислів і навіть протилежними цим замислам за своєю сутністю. Дещо пізніше для характеристики таких ситуацій німецький філософ використав поняття “іронія історії”, яке не лише сприйняли спадкоємці його ідей по матеріалістичній лінії в особі К.Маркса й Ф.Енгельса, але й в подальшому вдалися до більш широкого обговорення цього поняття в

контексті відстоюваного ними матеріалістичного світогляду сутнісних характеристик суспільного життя [65].

У Гегеля “іронія історії” стає сутнісним фактором філософського вчення про буття, перетворюючись у всезагальну рису світової історії. Якщо у древніх греків, скажімо у Аристофана чи Платона, іроніком (суб’єктом іронії) виступає дійова особа, людина, то у Гегеля іроніком стає світовий розум, ідея, дух. Його жертвою неминуче стає самовпевнена людина, якій не вдалося подолати часткове, індивідуальне в собі. “Самовпевненість людини, що діє з усією серйозністю, а отримує завжди протилежне тому, до чого вона прагла... – зазначав філософ, – така самовпевненість комічна” [66]. Якщо суб’єкти історичного процесу не можуть піднятися над своїм особистим і незначним до загального, вони виявляються, згідно з Гегелем, неминучими жертвами у розв’язанні протиріччя між частковим і загальним: “Можна назвати хитрістю розуму те, що він змушує діяти для себе пристрасті, причому те, що здійснюється за їх допомогою, зазнає втрат і шкоди... Часткове в більшості випадків надто дрібне порівняно з загальним: індивідууми приносяться в жертву і прирікаються на загибель. Ідея сплачує данину наявного буття й марноти не з себе, а пристрастей індивідів” [67].

Серед характерних рис історичних діячів Гегель виділяє їх проникливість, відчуття ними часу, розуміння історичної необхідності – саме ці риси сприяли їм у досягненні високого рівня легітимності у реалізації своїх політичних проєктів. Зокрема він зазначав, що “історичними людьми, загальноісторичними особистостями являються ті з них, в цілях котрих міститься... загальне. Такі особи, домагаючись своєї мети, не усвідомлювали ідеї взагалі. Але в той же час вони були і мислячими людьми, які розуміли те, що потрібно і що злободенно. Їх справою було знати це загальне, необхідну найближчу ступінь у розвитку світу, зробити її своєю метою і вкласти у її здійснення свою енергію. Тому всесвітньо-історичних людей, героїв якої-небудь епохи, варто визнати проникливими людьми...” [68].

Для тих, хто надає аж надто великого значення різноманітним політологічним технологіям і піар-акціям, варто було б не забувати, що здатність історичних діячів забезпечити легітимність своєї політики Гегель вбачав не так в їхньому хисті обґрунтовувати та виправдовувати політику, не так у здатності переконувати маси в її правильності (хоча й це важливо!), як у таланті розпізнавати необхідне в розвитку світу і в умінні втілювати головний тренд суспільного розвитку в життя. “... Саме великі люди і є такими, котрі краще всього розуміють суть справи і від котрих потім усі засвоювали собі це їх розуміння й схвалювали його або, в крайньому разі, примирялися з ним. Адже дух, що подалі просунувся у своєму розвитку, є внутрішньою, але несвідомою душею всіх індивідуумів, яка стає у них свідомою завдяки великим людям” [69].

Щоправда, “іронія історії” або ж хитрий “світовий розум” в разі досягнення історичними особами їх мети, врешті-решт коїть ними злий жарт. За словами Гегеля, “коли ціль досягнута, вони відпадають, як спорохнявіла оболонка зерна. Вони рано помирають, як Олександр, їх вбивають, як Цезаря, або їх висилають, як Наполеона на острів св. Єлени” [70]. Коли ціль досягнута, вона часто-густо відкидається світовою історією, або нею вже нехтують як не істиною, оскільки в ній виявляються нові протиріччя, що спонукають до її внутрішньої руйнації. Особливо іронічно ставиться історія до тих сил, що діють за принципом протилежності й виступають з гаслом повернення до минулого, застосовуючи часто силові методи. Ось тут об’єктивно-історична іронія виявляється ознакою їх обмеженості й нездатності усвідомити свою справжню сутність. Викриваючи протиріччя, іронія історії між тим вказує на насилля як їх головне джерело, на насилля, яке проявляється у нав’язуванні яким-небудь індивідом цілі світовому розвитку і докладанні зусиль щодо її втілення.

Саме в силу потенційно закладеного в них насилля, устремління й претензій політичних діячів на єдиноправильність – їх рішення рано чи пізно входять у протиріччя з реальними можливостями щодо їх втілення. З цієї точки зору цікавими є спостереження Ф. Енгельса, який у листі “Вірі Іванівні Засулич в Женеву” у 1885 р., торкаючись питання про ілюзії революціонерів, зазначав: “Люди, які хвалилися тим, що зробили революцію, завжди

переконувались на другий день, що вони не знали, що робили, – що зроблена революція зовсім не схожа на ту, яку вони хотіли зробити” [71]. За словами класика марксизму, це було тим феноменом, який Гегель “назвав іронією історії, тією іронією, якої уник мало хто із історичних діячів” [72]. Решта ж суб’єктів історичних змін, в тому числі й переворотів революційного характеру, очутившись у полоні своїх ілюзій, насамперед щодо своєї ролі у поточних подіях, виявлялися врешті-решт лише інструментом дії сил, які вони вивільняли. “... Жменька людей може зробити революцію, – писав Ф. Енгельс, – інакше кажучи, одним невеликим поштовхом примусити розвалитись цілу систему, яка перебувала в більше ніж нестійкій рівновазі, ... і вивільнити актом, самим по собі незначним, такі вибухові сили, які потім уже неможливо буде приборкати... Коли вже порох буде підпалено, коли вже сили будуть вивільнені і народна енергія із потенціальної перетвориться на кінетичну, ... людей, що підпалять гніт, підхопить у тисячу раз сильніший від них вибух, який і шукатиме собі вихід там, де зможе, залежно від економічних сил та економічного опору”. І далі: “Допустимо, що ці люди уявляють, що можуть захопити владу, – ну й що ж? Хай лишень вони проб’ють пролом, який зруйнує греблю, – потік сам швидко покладе кінець їх ілюзіям” [73].

Як засвідчила історія, слова Ф. Енгельса виявились пророчими для деспотично-бюрократичної Росії, де, аналогічно до Франції, вслід за революцією не забарився прийти термідор, який став пожирати вождів революції. Трагічна доля Робесп’єра – яскрава тому ілюстрація. А тому й в Україні варто задуматись, закликає нас Олександр Висоцький, чи це передбачення Енгельса не стосується нині безпосередньо нинішньої ситуації в нашій державі, де іронія історії тяжіє до того, щоб у повній мірі виявити себе, оскільки ті соціальні протиріччя, які накопичилися, якщо їх вчасно не зняти, можуть вилитись у нову революцію, яка буде вже спрямована не проти авторитарно-олігархічної влади, а проти “володільців заводів, домів, проходів. Вся суть справи в тому, що ілюзії, котрі не справдилися, виступають рушійним фактором нових, більш радикальних соціальних ініціатив. Однак не обов’язково, що нові ініціативи знайдуть втілення, адекватне первісному замислу. В цьому і виявляє себе іронія історії [74].

Чи можливо вирішити це питання засобами легітимацийної політики, коли розуміти під цим терміном здебільшого шерег пропагандистсько-агітаційних заходів та всіляких піар-кампаній, що виправдовують дії владних структур? Очевидно, що ні. Мова може йти, і то в певній мірі, лише про цілий комплекс соціально-політичних перетворень, які б враховували як наявні в суспільстві матеріальні та моральні ресурси, так і соціальний капітал освіти та традиції політичної культури, виробленого віками досвіду національної історії. Тут варто було б ще раз звернутися до думки такого досвідченого аналітика як Збігнев Бжезінський, який кваліфікує українську помаранчеву революцію як один із проявів глобального політичного пробудження. А цей рух, зазначає він, “не має на увазі, що результатом цього пробудження обов’язково буде демократія. У політичного пробудження може бути безліч проявів, які залежать від історичного досвіду країни чи регіону”, і “далеко не кожен випадок політичного пробудження дає однаковий результат, навіть якщо в кожному випадку політичне пробудження є народним явищем” [75].

Як доводить досвід історії, поки що немає достовірних фактів, що кому-небудь із сильних світу цього вдалося віднайти якийсь універсальний спосіб подолати феномен “іронії історії”. Всупереч численним бажанням відкрити закони історії, до цього часу не було знайдено жодного навіть у найменшій мірі достовірного принципу, відштовхуючись від якого історики могли б, знаючи первісні умови, адекватно дедукувати минулі чи майбутні події. І до цього слід ставитися філософськи, усвідомлюючи те, що теорія раціональної дії має бути доповненою іншими моделями поведінки. Тут суть проблеми в тому, що людина у процесі своєї життєдіяльності так і не навчилася сприймати життя у всій повноті як благо, а натомість намагається нав’язати світу свої обмежені уявлення і пред’являти йому свої персональні претензії, а в результаті, поборюючи одні прояви зла, ця ж людина викликає ще більші нещастя і несправедливості.

Саме на це звертає увагу американський дослідник Райнхольд Нібур: “Коли практично маєш справу з реальними людськими ситуаціями, неможливо наполягати на жодному моральному абсолюті. Рівноправ’я залишається єдиною можливістю, хоча і не зовсім точним критерієм оцінок. Оскільки нічне життя не може цінуватися, якщо лише всі життя не є рівноцінними, найвищий громадський обов’язок спрямовує суспільну боротьбу таким чином, щоб досягти найбільш стабільного і збалансованого співвідношення соціальних сил, яке надало б рівні можливості для розвитку всіх. Але при розрахунках кращого методу досягнення рівноправ’я, виникає так багато умовних факторів, що абсолютні норми стають марними. Якою мірою можна порівняти багатий небезпеками спосіб добитися передбачуваних соціальних результатів із безпечним методом отримання непередбачуваних результатів? Як змінити спокій поточного моменту по відношенню до тривожного, але багатообіцяючого майбутнього? І як перевірити цінність будь-якої соціальної надії? До якої міри вона ілюзорна і наскільки елемент ілюзорності знецінює її? На такі запитання насамперед неможливо відповісти за допомогою раціональних калькуляцій. Остаточна відповідь на них може бути дана лише потребами реальної історії, де випадкові фактори і непередбачувані сили можуть мати більшу вагу, ніж найприємніші й переконливі абстрактні міркування” [76].

Отже, філософський термін “іронія історії” фіксує собою феномен радикальної розбіжності цілепокладання і людських зусиль щодо реалізації своїх планів у соціальній сфері, з одного боку, та отриманого результату – з другого. Це й дало підстави Р. Нібуру висунути оригінальну версію соціального фаталізму, коли в процесі паралельно і поступально здійснюваного процесу звільнення залежності людини від природи, одночасно відбувається зростання залежності людини від історії. В цьому контексті “іронія історії” виявляє себе в тому, що інтелектуально-культурний розвиток людства провокує оформлення в його самосвідомості масу ілюзій щодо потенціалу власної свободи і можливості соціального цілепокладання. Однак, вибудовуючи свої стратегічні програми соціальних дій і реалізуючи їх у відповідності до моделі соціального буття, яка видається уповні адекватною до вимог часу, людина в принципі й споконвічно не здатна досягнути багатовалентну взаємодію історичних зв’язків, що накладаються один на одного, а тим більше врахувати гру історичних випадковостей. Відтак людина в остаточному випадку завжди залишається ні з чим, отримуючи результат, що в кращому випадку ніяк не співвідноситься із сформульованими вихідними початковими цілями, а в гіршому – виявляються прямо протилежними до визначеної мети. Саме цей факт і проходить поза увагою політичних суб’єктів, які, конструюючи свої схеми і моделі глобального управління, не враховують той факт, що наділивши людину здатністю до цілепокладання і надавши їй можливість соціального конструювання, історія одвічно відмовляє їй у можливості реалізації своїх цілей, принаймні у повному обсязі й з наперед передбачуваними результатами.

Отже, “іронія історії” має свою логіку, однак це не шкільна логіка, а та, де протилежності не виключаються, а стверджуються, де допускається протиріччя, де пізнання ніколи не вміщується у прокрустове ложе логічних норм і правил. На наявність суперечності буття політик, що марить перемогою в поточній виборчій кампанії, метушливо акцентує увагу лише на якій-небудь, вигідній йому стороні суспільного життя. Однак мудрий державний політик, що прагне істини, мав би передбачати існування й історичну правоту обох сторін суспільного буття, навіть коли з точки зору буденного “здорового глузду” вони й виключають одна одну.

І тут у повний зріст стає проблема визнання присутності трансцендентного – гігантського “неосяжного” – у всіх сферах суспільного життя, оскільки об’єктивна реальність і ступінь осмислення цієї реальності не є тотожними. Більше того, відомий російський філософ Семен Франк звертав увагу на необхідність визнання “незбагненого для нас” і “незбагненого по-суті”. В розвиток цієї думки він акцентував увагу на тому, що все відоме, відкрите, вочевидь представлене, органічне – все це дано на фоні неявного, невідомого, в результаті чого виходить так, що всю сукупність пізнаного, відомого можна представити як

острів, оточений з усіх сторін океаном непізаного, невідомого. Звідси Франк робить висновок, що у складі людського досвіду (в широкому смислі цього слова – як наукового досвіду, так і життєвого) завжди присутнє безкінечне, а все конечне дане лише на фоні безкінечного. Російський філософ наголошує, що безкінечність непізаного оточує і пронизує людину з усіх сторін (як просторова, так і часова безконечність), і лише практична звичка не звертати уваги на цей факт змушує людину проходити повз нього. Таким чином, ставлення людського знання до реальності таке, що будь-яка річ і будь-яка істота в світі є чимось більшим й іншим, ніж все те, що про нього знаємо і за що ми його вважаємо, більше того, є дещо більшим й іншим, ніж все, що ми коли-небудь зможемо про нього дізнатися. А вже все те, чим воно є у всій своїй повноті й глибині – це так і залишиться для нас непізаним [77].

Таким чином, конструкторам “соціальної інженерії”, в тому числі й глобального управління та нового світового порядку, завжди слід мати на увазі факт існування такого феномена як “іронія історії” при вивченні історичної реальності, а також прагнути до сприйняття цієї реальності у всій складності й суперечливості її явищ. А стверджуючи щось, а тим більше втілюючи свої плани в життя, необхідно пам’ятати про можливість протилежного змісту цього явища й чекати прояву зворотної дії. До цієї мудрості закликали нас древні в “Дао Де цзин” : “Хто знає міру, у того не буде невдачі... Істино мудрий виходить не лише з того, що сам бачить, тому може бачити ясно; він не вважає правим лише себе, тому може володіти істиною; він не прославляє себе, тому має заслужену славу, він не вивищує себе, тому він старший серед інших”.

Чи враховують сучасні аналітики фактор “іронії історії”? Складається враження, що дехто у певній мірі зважає на цей фактор. Їх аналіз тяжіє до висвітлення різних точок зору на проблему, а прогноз вказує лише на вірогідність і не претендує на істину в останній інстанції. Наприклад, визнається, що в нинішньому світі намітилося безліч вододілів, і не лише в площині етнічній, конфесійній чи по звичній для нас лінії “Захід – Схід”, а й по лінії, що поділяє й сам “західний” культурний простір. Так, наприклад, по один бік в цьому протистоянні – культура ненаситного споживацтва (консюмеризм) і віра в безкінечний прогрес і безкінечну експлуатацію природних і людських ресурсів, а по другий бік – екологізм і намагання досягти усталеного розвитку як усвідомлення необхідності відповідального ставлення до людини і природи.

Звідси й стриманість у передбаченнях. Так, англійський дослідник лівого толку Террі Іглтон прогнозує: “Велика вірогідність того, що головна криза капіталізму відбудеться в наступні десятиліття, однак не можна стверджувати це з упевненістю, – так само як і те, що буде соціалізм. Те, що майбутнє має відрізнятись від сучасного, не гарантує того, що воно буде скільки-небудь кращим. Але оскільки Захід стягує свої фургони у все більш тісні кола і відгороджується від відчуженого, вигнаного, злиденного населення “відторгнутих” (як дома, так і за кордоном); і оскільки громадянське суспільство усе більш руйнується до самих основ, не потрібен Нострадамус, щоб побачити пляму бурі на горизонті” Проблема ускладнюється тим, що глобалізація поглиблює цю нестабільність: якщо одна частина світу пов’язана з кожною другою частиною, то потрясіння в першій рано чи пізно можуть означати вибух в іншій і кризу в третій. Відтак нинішня світ-система капіталізму “вповні здатна до руйнівної зупинки... Ось чому настільки необхідними є опозиційні сили: для того, щоб опиратися якомога довше фашизму, погромам і дикості, які мають явитися результатом головної кризи системи” [78]. Такими є судження сучасних лівих на Заході.

Зрозуміла річ, що в правих традиціоналістів своє бачення ситуації. Вони намагаються зберегти існуючий стан речей і критикують будь-які спроби реформування і зазіхання на “невидиму руку ринку”. Так республіканці США, критикуючи демократів та адміністрацію президента Обама, вдаються до риторики конспірологів: “ми спостерігаємо колапс суспільства, колапс в стилі “комівояжер”, коли тим, хто організував кризу, дозволяють виступити в ролі “спасителів” і встановити їх **жорсткий фашистський режим**, податки на викиди в атмосферу, створювати “екологічно орієнтовану економіку”, провадити

постіндустріальну революцію. Статус Америки як першої світової держави неминуче буде зруйновано, якщо ці заходи будуть втілені в життя. План для Америки полягає в тому, щоб ввергнути країну в хаос таким чином, щоб можна було проковтнути її цілком і переварити на шляху до глобального уряду. Глобалісти хочуть зробити з Америкою те, що вони зробили з країнами третього світу, створивши верству бідних і безправних громадян, які у всьому залежать від урядів” [79].

Отже, на загрозу фашизму вказують як ліві, так і праві. І ті, й другі не виключають “світової змови” щодо планів створення “світового уряду”. Однак, як на нашу думку, наявність таких прагнень чи конкретних планів щодо їх здійснення аж ніяк не є аргументом на користь того, що ці плани будуть втілені в життя, принаймні в тому варіанті, в якому вони існують в штаб-квартирах чи “мозкових центра” світової фінансово-промислової олігархії або дослідницьких центрах державного, регіонального чи глобального рівня. Рано чи пізно нагадає про себе “іронія історії”, яка й внесе свої корективи. Характеризуючи історію суспільства як природно-історичний процес, Ф. Енгельс, зокрема, писав, що “історія робиться так, що кінцевий результат завжди виходить від зіткнення багатьох окремих волей, причому кожна із цих волей стає тим, чим вона є, знов-таки внаслідок великої кількості особливих життєвих обставин. Таким чином, є безліч сил, що перехрещуються, і з цього перехрещування виходить одна рівнодіюча – історична подія... Те, чого хоче один, натрапляє на протидію з боку вільного іншого, і в кінцевому результаті з’являється щось таке, чого ніхто не хотів” [80].

Прикладом цьому є феномен глобального політичного пробудження, котрий викликає в рівній мірі занепокоєння як на Заході, так і на пострадянському просторі, де так бояться “кольорових революцій”. І неспроста, оскільки ми ще не до кінця уявляємо собі, чим все це закінчиться, хоча “іронія історії” й засвідчує, що дії людей в суспільстві “мають певну бажану мету; але результати, які на ділі випливають із цих дій, зовсім небажані” [81]. Поки що, на найближчу перспективу, проглядаються тенденції, які, на жаль, не є сприятливими для України. По-перше, не викликає сумніву, що вплив конкуруючих центрів сили, що формуються нині в період кризи однополярного світу, будуть визначатися чотирма факторами: по-перше, масштабами і ступенем диверсифікації економіки тієї чи іншої країни; по-друге, інтенсивністю фінансової і економічної взаємодії з іншими полюсами сили; по-третє, масштабом і боєздатністю звичних озброєнь (ядерний потенціал скоріше відіграє стримуючу роль); і, в-четвертих, здатністю великих держав інтегрувати своє “ближнє зарубіжжя” (останнє проглядається не лише стосовно Росії, але й, наприклад, Франції чи Туреччини, які у все більшій мірі намагаються впливати на регіон Близького Сходу). За усіма чотирма параметрами Україна програє Росії, а перспективи євроінтеграції стають все більш примарними. Отже, перед Україною у все більшій мірі висвітлюється перспектива не просто периферії капіталістичної світ-системи, а “подвійної периферії” – де Росія уявляється як периферія Європи, а Україна стає периферією Росії. А це вимагає окремого аналізу.

Список використаних джерел

1. *Бильдербергский клуб* – Википедия [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Бильдербергский_клуб)
2. *Цит. за:* Маршалл Е.Г. Бильдерберг 2011: Новый мировой порядок Рокфеллера и “первосвященники глобализации” [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0012/001c/00122374.htm>
3. *Бильдерберзкий клуб* – Википедия [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Бильдербергский_клуб.
4. *Правда о еврейском обмане...* [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.progrussian.com/bilderberg.russian.html>
5. *Бильдербергский клуб* – Википедия [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Бильдербергский_клуб.
6. *Физик-гений предупредил человечество* [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://news/rambler.ru/12377460/?utm_source=marketgid&utm_med...
7. *Цит. за:* Маршалл Е.Г. Бильдерберг 2011: Новый мировой порядок Рокфеллера и “первосвященники глобализации” [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0012/001c/00122374.htm>
8. *Там же* 9. *Там же* 10. *Там же* 11. *Маркс К., Энгельс Ф.* Манифест Коммунистической партии: Собр. соч. – М., 1956. – Т. 4. – С. 427–428. 12. *Бек У.* Что такое глобализация? / Пер. с нем. А. Григорьева и В. Седелника; Общая ред. и послесл. А. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с. 13. *Там же*. – С. 28–29. 14. *Славянский мир*. Бильдербергский клуб // <http://slavs.org.ua/bilderberg>
15. *Сабадишина Ю.* Про внутрішнє “валове щастя” // “День”, – 2012, – 13-14 липня, – №120-121. – С. 18. 16. *Овинников З.С.* Уолл-стрит и внешняя политика. – М.: Международные отношения, – 1980. 17. *Див.: Правда информ=Новости=Мир Рокфеллера, “Совет по меж...* [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://trueinform.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=4426>
18. *Правда информ=Новости=Мир Рокфеллера, “Совет по меж...* [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://trueinform.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=4426>.
19. *Славянский мир*. Бильдербергский клуб [Эл. ресурс]. –

Режим доступа: <http://slavs.org.ua/bilderberg> 20. Там же. 21. *Тринитаризм* – Дискуссии – Публицистика -- Эндр... [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0012/001c/00122374.htm> 22. Там же. 23. Там же. 24. *Правда* информ=Новости=Мир Рокфеллера, “Совет по меж... [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://trueinform.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=4426> 25. Там же. 26. Там же. 27. *Велесова Слобода* – Энтони Саттон – Кто управляет Америкой [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.velesova-sloboda.org/geo/trilaterals.html> 28. *Цит. за:* Глобальное политическое пробуждение... [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://maponz.info/index.php?option=com_content&Itemid=9&id=1... 29. *Славянский мир:* Бильдербергский клуб [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://slavs.org.ua/bilderberg> . 30. *Нормандский Фултон:* Дискуссионный клуб [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://old.chubais.ru/forum/index.php?showtopic=2692> ; Бжезинский сетует на глобальное политическое пробуждение... [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://maponz.info/index.php?option=com_content&Itemid=9&id=1... 31. *Бжезинский 3.* Глобальное политическое пробуждение [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://politzone.in.ua/index.php?id=752> ; Бжезинский 3. Новый глобальный политический порядок [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=Ru&NewsID=51466> ; Выступление Збигнева Бжезинского на вручении премии Токвиля [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/usa/20111102/177005474.html> 32. *Бжезинский 3.* Глобальное политическое пробуждение... [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://politzone.in.ua/index.php?id=752> 33. Там же. 34. Там же. 35. Там же. 36. *Бжезинский 3.* Новый глобальный политический порядок [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=Ru&NewsID=51466> 37. Там же. 38. *Выступление* Збигнева Бжезинского на вручении премии Токвиля [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://injsmi.ru/usa/20111102/177005474.html> 39. Там же. 40. Там же. 41. Там же. 42. Там же. 43. Там же. 44. Там же. 45. *Збигнев* Бжезинский: события в России – часть глобального политического пробуждения [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://nnils.livejournal.com/640677.html> 46. Там же. 47. Там же. 48. *Чубайс:* Эпохе стабильности в России пришел конец [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://nr2.ru/policy/389516.html/print/> 49. Там же. 50. *Новый* интеграционный проект для Евразии – будущее которое рождается сегодня [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://izvestia.ru/news/5027> 51. *Радио ЭХО* Москвы: Владимир Путин: Новый интеграционный... [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://echo.msk.ru/blog/statya/817588-echo/> 52. *Нормандский Фултон* – Дискуссионный клуб [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://old.chubais.ru/forum/index.php?showtopic=2692> 53. Там же. 54. Там же. 55. Там же. 56. *Збигнев* Бжезинский: грядет глобальное пробуждение [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://andrey-ka23.livejournal.com/5684.html> 57. *Выступление* Министра иностранных дел Российской Федерации [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dos.nsf/44a7dafc231dc11ac32576d600...> 58. Там же. 59. *Збигнев* Бжезинский: грядет глобальное пробуждение [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://andrey-ka23.livejournal.com/5684.html> 60. *Выступление* Министра иностранных дел Российской Федерации [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dos.nsf/44a7dafc231dc11ac32576d600> 61. *Иноземцев В.* В XXI веке увлеченность Realpolitik опасна и нефункциональна [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.politua.ru/concept/71.html> 62. Там же. 63. *Jacqueline Stevens.* Political scientists are lousy forecasters. // The New-York Times. – 2012. – 23 June. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nytimes.com/2012/06/24/opinion/sunday/political-scienti...> 64. *Ibidem.* 65. *Див.:* Ельчанинов В.А., Черданцева И.В. “Ирония истории” как аспект исторического бытия и метод исторического познания // Известия Алтайского государственного университета. – № 3–4(56). – 2007. – С. 67–75; Стригунов А. И. Ирония в структуре мировоззрения: постановка проблемы / Стригунов А.И. Диалектика форм и уровней общественного сознания. – Барнаул, 1986. – 218 с. 66. *Гегель.* Лекции по истории философии. Книга вторая // Гегель. Сочинения. – Т.10. – М., Партиздат, 1932. – С. 71. 67. *Гегель.* Философия истории // Гегель. Сочинения. Т.8. – М.-Л.: Соцэргиз, 1935. – С. 32. 68. Там же. – С. 29–30. 69. Там же. – С. 30. 70. Там же. – С. 30. 71. *Энгельс Ф.* Вірі Іванівні Засулич в Женеву (23 квітні 1885 р. Лондон) // Маркс К. Енгельс Ф. Твори. – Т.36. – К.: Політвидав, 1968. – С. 246. 72. Там само. – С. 246. 73. Там само. – С. 245–246. 74. *См.:* Высоцкий А. Ю. Феномен иронии истории в легитимационной политике // Грані. – Д., 2005. – № 2. – С. 148–152. 75. *ВЗГЛЯД /* “Политическое пробуждение” [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vz.ru/opinions/2011/12/13/546594.print.html> 76. *Нибур Р.* Почему Церковь не стоит на позициях пацифизма? // Христос и культура. Избранные труды Ричарда Нибура и Райнхольда Нибура. – М.: Юристъ, 1996. – С. 487–488. 77. *Див.:* Ельчанинов В.А., Черданцева И.В. “Ирония истории” как аспект исторического бытия и метод исторического познания ... – С. 70–71. 78. *Иглтон Т.* Убежище в буре истории [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://scepis.ru/libraru/print/id_1664.html 79. *Переводика* – Америка стоит на краю пропасти [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://perevodika.ru/articles/15351.html> 80. *Энгельс Ф.* Йозефу Блоку в Кенігсберг. Лондон, 21 [-22] вересня 1890 р. // Маркс К., Энгельс Ф. Твори, – К., 1968. – Т. 37. – С. 373. 81. *Энгельс Ф.* Людвіг Фейербах і кінець німецької класичної філософії // Маркс К., Энгельс Ф., Твори, – К., 1963. – Т. 21. – С. 292.

Василий Ткаченко

“МИРОВОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО” И ГЛОБАЛЬНОЕ ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПРОБУЖДЕНИЕ

В статье анализируется дискурс вокруг проблемы глобального управления сквозь создание наднациональных институций и формирование “правительства мира”. Осуществлен анализ основных положений “конспирологии” относительно деятельности международных “мозговых центров” по изучению глобальных процессов и координации международной деятельности ведущих стран мира – Совета по международным отношениям, Бильдербергской группы и Трехсторонней комиссии. Критически рассмотрены основные тезисы выступлений ведущего теоретика международных “мозговых центров” Збигнева Бжезинского – в канадском Монреале (май 2010 г.), российском Ярославле (сентябрь 2010 г.) и французской Нормандии (октябрь 2011 г.) – относительно: 1) вызова времени со стороны глобального политического пробуждения, 2) принципов глобального сотрудничества, и 3) архитектуры будущего глобального управления. Изложены контраргументы российской стороны относительно планов Запада по “переформатированию цивилизационной

сущности” России. Рассмотрены обсуждаемые варианты перехода от “однополярного” до “двухполярного” или “многополярного” мира и перспектив Украины в современном глобализованном мире. Изложены основные философские основы относительно “иронии истории”; рассмотрена проблема научного предвидения.

Ключевые слова: глобализация, “мировой сговор”, “правительство мира”, многополярный мир, полицентрическая международная система, глобальное политическое пробуждение, “ирония истории”, социальный фатализм.

Vasyl Tkachenko

“WORLD GOVERNMENT” AND THE GLOBAL POLITICAL AWAKENING

In the article analyzes the discourse surrounding the issue of global governance through the creation of supranational institutions and the formation of a “world government”. The analysis of the main provisions “konspirolohiyi” on the activities of international “think tank” with the study of global processes and coordination of international activities leading countries – Council on Foreign Relations, Bilderberg Group and the Trilateral Commission. Critically discusses the basic theses leading theorist of international “think tank” Zbigniew Brzezinski – the Canadian Montreal (May 2010), the Russian Yaroslavl (September 2010) and the French Normandy (October 2011) – regarding: 1) the time of the call of the global political awakening, and 2) the principles of global cooperation, and 3) the future architecture of global governance. Stated counter the Russian side on the action plan of “reformatting civilizational essence” of Russia. The options go from “unipolar” to “bipolar” or “multi-polar” world and the prospects of Ukraine in the contemporary globalized world. The basic philosophical principles about the “irony of history”, the problem of the limits of scientific prediction.

Key words: globalization, “global conspiracy”, “world government”, multipolar world, polycentric international system, global political awakening, “irony of history”, social fatalism.